

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» на тему:

**«СКУЛЬПТУРНЕ ОЗДОБЛЕННЯ СПОРУД АРХІТЕКТУРНОГО БЮРО
ФЕЛЬНЕРА ТА ГЕЛЬМЕРА В УКРАЇНІ»**

Виконала:

студентка 4 курсу групи БМЕ-21-8

спеціальності 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»,

Пушкаренко Крістіна Михайлівна

Науковий керівник:

к.х.н., доцент Біскулова Світлана Олександрівна

Рецензент:

кандидат мистецтвознавства, доцент Ревенок Наталія Миколаївна

Допустити до захисту:

Протокол засідання кафедри № 7 від 17 травня 2022 р.

Завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи

доктор мистецтвознавства, професор Федорук Олександр Касьянович

Київ-2022

АНОТАЦІЯ

Пушкаренко К. М. **Скульптурне оздоблення споруд архітектурного бюро Фельнера та Гельмера в Україні.** Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2022. Бакалаврська робота на правах рукопису.

У дослідженні виявлено вплив стилю модерн на оздоблення споруд архітектурного бюро Фельнера та Гельмера в Україні та особливості його вирішення на прикладі вивчення будівель Одеського національного академічного театру опери та балету, Чернівецького музично-драматичного театру імені Ольги Кобилянської, готелю «Жорж» та Будинку вчених (колишнє Національне казино), будинку філії Австро-угорського банку у Львові.

Ключові слова: сецесія, модернізм, театри, Австро-Угорщина.

ANNOTATION

Pushkarenko K. M. Sculptural decoration of the buildings of the architectural bureau of Fellner and Helmer in Ukraine. Qualifying work for the obtaining of educational and qualification level of bachelors degree at program subject area 023 «Fine art, decorative art, restoration» – The National academy of management personnel of culture and art, The Ministry of culture and informational policy of Ukraine. Kyiv, 2022. The Bachelor work on manuscript property.

The study revealed the influence of Art Nouveau style on the decoration of the architectural offices of Fellner and Helmer in Ukraine and the peculiarities of its solution on the example of studying the buildings of the Odessa National Academic Opera and Ballet Theater, Chernivtsi Music and Drama Theater named after Olga Koblyanska, Hotel George and the House of Scientists. National Casino), the branch office of the Austro-Hungarian Bank in Lviv.

Keywords: secession, modernism, theaters, Austro-Hungarian.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
.....	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	10
.....	
РОЗДІЛ II. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АРХІТЕКТОРІВ ФЕЛЬНЕРА І ГЕЛЬМЕРА	14
2.1. Становлення архітектурного бюро Фельнера і Гельмера	14
2.2. Типи архітектурних споруд бюро Фельнера і Гельмера в Європі	18
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПОРУД АРХІТЕКТУРНОГО БЮРО ФЕЛЬНЕРА ТА ГЕЛЬМЕРА В УКРАЇНІ	44
3.1. Особливості архітектури України кінця XIX – початку XX століття.....	44
3.2. Архітектурна конструкція та пластичне оформлення будівель бюро Фельнера та Гельмера в Україні.....	52
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ІЛЮСТРАЦІЇ.....	67
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Скульптура, як окремий вид мистецтва, відома з давніх-давен. Часто її розвиток нерозривно поєднувався з розвитком архітектури. Технології будівництва, архітектурні форми і методи зведення споруд передавалися із століття в століття, доповнюючись в той же час новими винаходами і здобутками науки та техніки. Кожній епосі були притаманні свій особливий стиль і характерні риси, що надавало творам мистецтва унікальності. З незапам'ятних історичних часів величні храми Єгипту, Давньої Греції та Риму оздоблювали скульптурами богів, міфічних героїв та правителів.

Однією з провідних будівельних фірм у Європі на межі XIX–XX століть було архітектурне бюро Фердинанда Фельнера та Германа Гельмера. Завдяки професійним якостям, авторитету серед фахівців, новітнім на той час методам організації проектних та будівельних робіт, дотримання нових вимог у будівництві, бюро користувалось популярністю і на території України, отримуючи численні замовлення на спорудження культурних об'єктів, ділових споруд та розважальних закладів. Як підтвердження цьому донині зберіглась низка об'єктів культурної спадщини, пов'язаних з іменами видатних архітекторів. Незважаючи на окремі цікаві роботи мистецтвознавців щодо цих архітектурних споруд, питання їхнього скульптурного оздоблення та його стилістики досліджені недостатньо, що вказує на актуальність вивчення цієї теми, якій і присвячено дипломну роботу. Доцільність обраної теми полягає в тому, щоб дослідити визначні архітектурні пам'ятки України, створені цим архітектурним бюро, та їх скульптурне оздоблення, порівнявши вирішення з роботами фірми в Європі XIX–XX століття.

Роботи архітектурного бюро Ф. Фельнера та Г. Гельмера цікаві тим, що епоха молоді буржуазії вимагала використання нових форм та найновіших серед відомих на той час методів, які б поєднували в собі шлях від італійського Ренесансу через повторне використання оновленого бароко до модерну пізніх споруд. У такому стилі архітекторами Ф. Фельнером та Г. Гельмером були зведені театри, палаци та готелі, а також казино, торговельні заклади і банки. Монопольне становище бюро Фельнера та Гельмера було зумовлене тим, що воно

гарантувало високу якість робіт при низьких витратах, забезпечувало надійність при швидкому виконанні та професійності. Стиль, який започаткувало бюро, багато в чому розпочав нову епоху в архітектурі кінця XIX – початку XX століть, що ознаменувало переворот у містобудуванні.

Такий архітектурний підхід зумовив виникнення цілого ряду оригінальних ідей і щодо скульптурного оздоблення, вивчення яких доповнює уявлення про становлення на території тогочасної України стилю модерн.

Протягом розвитку історії культури постійно виникали нові види мистецтва, які порушували усталені принципи в художній творчості, ідучи в ногу з винаходами нових засобів і матеріалів. Кожний вид мистецтва здатний розширяти свої межі і художні можливості в притаманній їм формі відповідно до тієї чи іншої течії.

Об’єкт дослідження. Художнє оздоблення споруд архітектурного бюро Фердинанда Фельнера та Германа Гельмера на теренах України на прикладі Одеського національного академічного театру опери та балету, Чернівецького музично-драматичного театру імені Ольги Кобилянської, готелю «Жорж», Будинку вчених (колишнє Національне казино), будинку філії Австро-угорського банку у Львові.

Предмет дослідження. Стилістичні впливи на композиційне та пластичне вирішення скульптурного оздоблення споруд, зведених в Україні архітектурним бюро Фельнера та Гельмера.

Мета і завдання. Вивчення архітектурної спадщини України кінця XIX – початку XX століття на прикладі споруд бюро Ф. Фельнера та Г. Гельмера, невід’ємним елементом яких є оригінальний скульптурний декор. В процесі дослідження вирішувались **завдання:**

- аналіз літературних джерел;
- дослідження історії становлення архітектурного бюро;
- встановлення типів архітектурних споруд бюро Фельнера і Гельмера в Європі;
- вивчення спадщини архітектурного бюро Ф. Фельнера і Г. Гельмера в Україні;

- опис скульптурного оздоблення споруд, виконаних цим архітектурним бюро в Україні;
- аналіз та встановлення особливостей вирішення пластичного декору у будівлях, зведених архітектурним бюро Фельнера і Гельмера в Україні.

Хронологічні межі даної роботи охоплюють кінець XIX – початок XX століття.

Територіальні межі включають Львів, Одесу, Чернівці, де знаходяться споруди, зведені даним архітектурним бюро.

Методи дослідження.

Методологічною основою дослідження стали теоретичні розробки в області художньої критики, а також праці українських і зарубіжних вчених: філософів, культурологів, мистецтвознавців. В даному дослідженні розглядається виникнення та еволюція стилістичних проявів, питання спадкоємності в історії культури. У процесі роботи з'ясувалося, що для вирішення поставлених дослідницьких завдань потрібне звернення до різних гуманітарних наук, що обумовлено складністю і багатомірністю об'єкта вивчення, тому було використано міждисциплінарну методологію дослідження. В якості локальних методів, що використовуються в процесі перевірки гіпотези дослідження і вирішення завдань, використано системно-структурні, порівняльно-історичні, історико-генетичні методи, метод моделювання найбільш значущих стилістичних і соціально-культурних перетворень сучасності, а також метод модельної реконструкції діахронічних стадій розвитку стилю модерн в його впливі на вітчизняну культуру. Авторка також посилається на порівняльний підхід і контент-аналіз наукової літератури.

Для аналізу діяльності австрійського архітектурного бюро Фердинанда Фельнера і Германа Гельмера та робіт провідних українських скульпторів кінця XIX – початку XX століття, узагальнення результатів їх спільної діяльності та визначення впливу на розвиток архітектури і скульптури України та Європи в цілому, було використано метод мистецтвознавчого аналізу.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають в тому, що:

- здійснена спроба вперше дослідити та отримати знання щодо скульптурного оздоблення об'єктів, які були споруджені архітектурним бюро Фельнера і Гельмера на території України в кінці позаминулого століття;
- уточнені дані щодо визначення місця і ролі мистецтва модерну в контексті культурної парадигми останніх десятиліть XIX – початку XX століття в Україні, зокрема, дістало розвиток питання його впливу на розвиток української архітектури та монументальної скульптури; ролі модерну в динаміці культурного розвитку та впливу західноєвропейської сучасності/неомодерності на українську художню практику та культуру повсякденного життя.

Практичне значення. Популяризація визначних пам'яток української архітектури, донесення до широкого загалу інформації про роботи визначних європейських архітекторів Фельнера і Гельмера на теренах України, висвітлення співпраці видатних українських скульпторів, які стали авторами скульптурного оздоблення шедеврів архітектурної класики. Це дослідження може бути корисним для музейних працівників, мистецтвознавців, колекціонерів, кураторів виставкових проєктів, а також може бути використане у навчальному процесі при вивченні пам'яток культурної спадщини України та мистецтва кінця XIX – початку XX століття.

Джерельну базу роботи: склали дослідження наукових статей, архівних матеріалів, використання спеціалізованої літератури та періодичних видань, а також художніх альбомів та джерел іноземної літератури, матеріали фахівців, музеїв, приватних галерей.

Структура роботи складається зі вступу, 3 розділів, висновків; містить 60 сторінок основного тексту, 30 ілюстрацій. Список джерел включає 47 найменувань літератури. Загальний обсяг 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Модерн (від французького *moderne* – новий, сучасний) – це назва стилю, який набув широкого поширення в мистецтві кінця XIX – початку XX століть, головним змістом якого було бажання художників протиставити свою творчість історизму і еkleктиці мистецтва другої половини XIX століття – звідси і назва.

За короткий час, переживши періоди становлення, розквіту і згасання, цей стиль охопив мистецтво багатьох країн і залишив помітний слід в різних національних культурах. Спадщина стилю модерн багатогранна, складна, містить не тільки незаперечні цінності, художні відкриття, але й свідчення невирішених естетичних протиріч. Спадщина цього стилю вимагає більш гнучкого і багатогранного підходу.

Суперечливий характер стилю модерн став причиною того, що до сьогодні ставлення до нього не є однозначним, не набуло повної визначеності. Деякі культурологи і мистецтвознавці сприймають його тільки як прояв занепаду буржуазної культури, інші дослідники вважають, що сучасність непослідовно вирішувала ті проблеми, які прагнули визначити художні напрями більш раннього часу. В окремих випадках про нього просто забувають при відтворенні загальної картини естетичних пошуків в мистецтві XIX–XX століть, а його внесок в культуру не враховується.

Разом з тим, модерн, як і інші стилі – це не тільки художній стиль, але й спосіб життя, оформлення світогляду епохи. Художники, які працювали в межах стилю, не обмежувалися реальною мистецькою практикою, а думали про теоретичні аспекти сучасної культури. Художнє життя кінця XIX – початку XX століття було синтетичним явищем, коли художники і архітектори відчували творчий вплив письменників і поетів, не тільки втілюючи дух епохи у пластичній формі, але й поширюючи його в колах освіченого європейського суспільства. Архітектурні пошуки епохи протікали в загальному процесі художніх пошуків часу, взаємного впливу різних видів мистецтва, виконуючи завдання зі створення нових архітектурних і художніх форм для повсякденного життя.

Вивчення модерну почалося на початку ХХ століття. Плідний період вивчення модерну закінчився в кінці 1920-их років. Повторне відкриття його в історії світового мистецтва відбулося в кінці 1950-их років. Думки дослідників та художників щодо нових культурних трансформації різнилися.

В СРСР кінця 1950-их і початку 1960-их років почалося повторне вивчення модерну, який підсвідомо розглядався радянськими авторами як останній стиль мирного дорадянського «ситого» часу, звернення до вивчення якого дало можливість створити своєрідну віртуальну еміграцію в «прекрасне минуле», «буржуазію-арт», що не підлягало теорії і художній практиці соціалістичного реалізму. Адже, на думку Л. Плюща, «дозволене» та «заборонене» було в Україні найконсервативніше, «провінційно важке» та беззастережно душило все чужорідне [32].

К. Звіринський, який одним з перших почав переосмислювати малярство як художній об'єкт і використовувати «нехудожні» матеріали (сірники, мотузку, металеві бляхи), так пише про той період: «Одне яблуко Сезанна більше варте від усього “мистецтва” соцреалізму разом узятого» [25].

У цей час наявний значний фактичний матеріал у вигляді споруд, творів образотворчого та декоративного мистецтва епохи модерну користувався попитом, оброблявся, аналізувався і вносився в науковий обіг. Вже в творах 1960-их і початку 1970-их років переважала тенденція розглядати модерн як стилістично повноцінне художнє явище світової культури, тому в цей період зникли негативні оціночні конотації, які супроводжували стиль в сталінський період історії. О. Голубець зазначає, що «на початку ознаки “відлиги” в західних, “возз'єднаних” регіонах були практично непомітними» [10].

Пізніше навіть «офіційне мистецтво» почало орієнтуватися на збереження або ж відновлення художніх традицій. Тобто, мистецтво отримало так званий ретроспективний характер і перестало бути прив'язаним «до ситуації». Сьогодні науковці мають справу з репрезентативно представленою інформацією як первинних (архітектурних і художніх) джерел, так і вторинного характеру, представленою у різноманітних публікаціях. Розгляд особливостей художніх артефактів, в першу чергу в галузі архітектури, виконаних в рамках стилю, і контент-аналізу масиву пов'язаних з ними наукових публікацій дозволяють з теоре-

тичної і культурної точки зору розглянути причини виникнення, розвитку, занепаду і відродження содерну. З огляду на це варте уваги висловлювання Б. Гройса про те, що загалом мистецтво післясталінською епохи прагнуло «відродити різні історичні стилі», в одному випадку, більш консервативні (Ренесанс чи постімпресіонізм), в другому радикальніші (різні форми абстракцій чи сюрреалізм), через що і сам соцреалізм цього часу ставав «ретроспективним, ностальгічним, музейним» без пафосу попередніх десятиліть [9].

Вивчення самого стилю модерн триває практично з моменту його створення і донині, з перервами у зв'язку зі зміною історичної та соціально-культурної ситуації. Тож, можна констатувати, що протягом ХХ – початку ХХІ століття мистецтво модерну часто було в центрі уваги мистецтвознавців, але незалежно від масиву публікацій і кількості авторів, які звернулися до цієї теми, можна констатувати, що комплексних досліджень модерну в Україні недостатньо.

Зокрема, є дослідження щодо сукупності факторів та умов стилеутворення модерну в архітектурі українських міст Ю. Івашко («Основи стилеутворення модерну в архітектурі України (кінець ХІХ – початок ХХ століття», 2014) [23], В. Чепелика («Український архітектурний модерн», 2000) [39], дослідження декору українського архітектурного модерну в Харкові П. Дзюбенка («Декор украинского архитектурного модерна в Харькове», 2008) [14], досліджено історичні інновації сучасної архітектури в основі яких лежить мистецтво модерну (О. Смірнова «Архитектурные стили как средства формирования исторических инновационных зданий и сооружений в городской среде», 2016) [31].

Щодо дослідження архітектурного спадку бюро Фельнера та Гельмера в Україні в зарубіжних наукових виданнях, то мусимо констатувати, що комплексних досліджень немає. Є лише окремі згадки про архітектурні об'єкти бюро в 5-му районі Відня [41; 44;40].

Висновки до розділу 1:

мистецтво модерну було і залишається в центрі уваги мистецтвознавців, і культорологів. Незважаючи на масу публікацій і кількості авторів, які вивчали цю тему, можна сказати, що комплексних досліджень модерну в Україні досі

недостатньо. Швидка поява нового стилю і його стрімкий розвиток, зацікавила багатьох дослідників мистецтва.

Модерн був не просто стилем, він втілював і розкривав в собі всі види мистецтва. Архітектори того часу надихались роботами письменників і поетів.

Сьогодні актуальним є вивчення генезису і розвитку модерну в контексті загальної культурної парадигми епохи і виявлення його ролі в динаміці культурного розвитку. Це означає, що для дослідника-мистецтвознавця залишається відкритий простір для аналізу та інтерпретації розглянутих процесів, впровадження елементів нових знань у сферу українського мистецтвознавства.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ БЮРО АРХІТЕКТОРІВ Ф. ФЕЛЬНЕРА І Г. ГЕЛЬМЕРА

2.1. Становлення архітектурного бюро Фельнера і Гельмера

У 1871 році у Відні Фердинанд Фельнер-старший у спадок своєму сину залишає архітектурне бюро, діяльність якого вже через два роки продовжать Фердинанд Фельнер-молодший разом з партнером – Германом Гельмером. Так починається історія відомого австрійського архітектурного бюро «Фельнер & Гельмер», яка тривала до 1919 року.

Фердинанд Фельнер-молодший (1847–1916), закінчивши навчання у Віденському технічному університеті, працював у майстерні свого батька та незадовго до його смерті брав участь у побудові тимчасового театру у Брюнні, що стало його першою самостійною роботою. У 1871 році він продовжив розвиток архітектурної фірми свого батька та виконав замовлення Віденського міського театру.

У 1873 році він створив своє власне бюро архітекторів зі своїм колишнім однокласником Германом Гельмером. Майстерня Fellner & Helmer стала найважливішим будівельником театрів в Австро-Угорській імперії, куди входили Німеччина, Болгарія, Хорватія, Чехія, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія, Швейцарія та Україна (Львів, Чернівці).

Фердинанд Фельнер мав тісні стосунки з Бургтеатром, яким на той час керував Генріх Лаубе, що допомогло йому в наступних проектах. Крім того, його роботи завжди прикрашали важливі австрійські художники, такі як Густав Клімт, Ганс Макарт. Його найбільшим і визначним архітектурним задумом стала театральна будівля Німецького народного театру у Відні.

З дружиною Катериною у нього було двоє дітей, обидва з яких рано пішли з життя: Фердинанд, якого називали «Феррі» молодший, (1872–1911) та Меланія (1873–1909). На згадку про них він створив фонди у Віденському технологічному університеті та Центральній асоціації архітекторів. Фердинанд Фельнер молодший похований у почесній могилі на цвинтарі Грінцінгер. У 1963 році на його честь була названа вулиця Фелльнергасе у Відні-Донауштадті.

«Fellner & Helmer» також збудували нову будівлю Віденської обсерваторії у 1874–1879 роках. Після урочистого відкриття обсерваторії імператором Францом Йосипом там знаходився найбільший телескоп у всьому світі того часу.

Його партнер та друг дитинства Герман Гельмер народився 1849 році в Гамбурзі. Німецький архітектор мюнхенської школи кінця XIX – початку XX століть. В групі з Фердинандом Фельнером і архітекторами їх бюро спроектував та побудував 48 театрів у багатьох містах Центральної та Східної Європи, працював у стилі ренесансу з елементами бароко.

Батько Германа Готліба Гельмера – Генріх Адольф Ернст Гельмер, мати – Луїза Аманда. Батькова справа його не дуже зацікавила. Дитинство та юнацькі роки Германа припали на час розвитку будівництва в усій великій Австро-Угорській імперії і вже з юних років хлопець захопився будівельною справою, що була дуже прибуткова на той час. В період між 1848 роком і Першою світовою війною був якраз часом побудови численних споруд: театрів у Європі, прибуткових будинків, готелів, так як бурхливо розвивалося культурне і буржуазне життя. Технічний прогрес вплинув на розбудову міст та появу розважальних проектів. Тому здібний Герман Готліб Гельмер подався вивчати малярську справу в будівельно-промисловій школі у Нінбурзі, після чого вступив на факультет архітектури – в політехнічній школі в Ганновері. Продовжив навчання у Мюнхенській академії витончених мистецтв. По закінченню навчання, в досить юному віці, йому було на той 19 років, завдяки дружбі з своїм однокласником Фердинандом Фельнером-молодшим поступив на роботу в архітектурне ательє його батька Фердинанд Фельнера-старшого на посаду виконавця архітектурних креслень. І через декілька років в 1870 році, здобув перемогу в конкурсі на побудову театру в Хорватії, у місті Варашдін. Це було його перше серйозне замовлення, яке він втілював в життя впродовж 1870–1873 років.

Справжній майстер свого діла, Герман Гельмер який любив і цінував свою працюю та замовлення, вкладав в свою творчу роботу весь талант і майстерність. І це стане назавжди його професійною візитівкою. Герман Готліб Гельмер входить до шістки найбільш відомих людей, що народилися в Гамбург-Харбурзі.

В той час, як Гельмер успішно втілював своє дітище, в 1871 році відійшов у вічність Фердинанд Фельнер-старший. Але це не завадило його сину Фердинанду Фельнеру-молодшому так саме плідно працювати.

Фердинанд Фельнер-молодший, якому на той момент виповнилось всього 24 роки, мав добрий досвід в архітектурі, так як під керівництвом батька вже завершував роботи над будівництвом театру у Брно в Чехії, в Темешварі в Румунії і 1871–1872 роках збудував міський театр у Відні.

Отож, два молоді архітектора сповнені сил і ентузіазму, Фельнер-молодший якому виповнилося 26 років і Гельмер – 24, дуже професійні та амбітні, в 1873 році Фельнер-молодший і Гельмер заснували архітектурну асоціацію Büro Fellner & Helmer.

У перші роки роботи у студії, до створення їх власного бюро, Гельмер відповідав переважно за роботу в офісі, тоді як Фердинанд Фельнер мав переговори щодо окремих будівель та їх побудови. Пізніші замовлення офісу «Fellner & Helmer» були розділені, і кожен архітектор працював зі своїм власним штабом співробітників.

Всі роботи були розроблені в єдиному стилістичному та функціональному способі створення. На відміну від Фердинандина Фельнера, Герман Готліб Гельмер віддавав перевагу класичним формам. Спеціалізацією цієї студії були будівлі театру та концертних залів, в яких ці архітектори зосереджувалися на безпеці та функціональності. Безпека відігравала важливу роль при будівництві таких будівель після того, як наприкінці XIX століття згоріла ціла низка театрів у Європі та США.

Архітектурна студія «Fellner & Helmer» швидко відреагувала на новий попит і акцент на безпеку став важливою частиною корпоративної репутації. Окрім театрів та концертних залів – замки, палаци, банки, вілли, торгові та житлові будинки, готелі, виставкові зали, мавзолеї і навіть надмогильні пам'ятники, – все це молоді таланти втілили в найкращих архітектурних проектах, які дотепер прикрашають міста Європи і України. За час існування бюро спроектувало понад 200 різних споруд, проте класичні театри і до сьогодні залишаються їхньою гордістю. В часи їх активного будівництва впродовж 1870–1914 років було збудовано понад 50 театрів і концертних споруд. Найчастіше театри буду-

вали на околиці старих історичних міст. Так було у Відні, Цюриху, Гамбурзі, Загребі. Були розроблені навіть плани побудови великого театру в Нью-Йорку, але через початок Першої світової війни архітекторам не вдалося втілити свій задум. Театри офісу «Fellner & Helmer» не займали багато місця, адже це було важливо, земля в той час була в ціні і навколо неї тривала конкурентна боротьба.

Споруди фірми Фельнера і Гельмера були завжди поза конкуренцією за красою, вишуканістю та стилістичним вирішенням. Але важливу роль відіграло й те, що вони були порівняно дешевими. Їхні театри були спроектовані компактними і недорогими, а це завжди в усі часи дуже актуально. Так склалося, що початок діяльності їхнього бюро супроводжується значними змінами в будівництві театральних споруд. Звичайно, зразками того особистого «еталону» були славнозвісні оперні театри Відня та Парижу.

Монопольне становище архітекторів у Австро-Угорській імперії пояснювалося тим, що їхня компанія гарантувала високу якість, надійність, швидке виконання і низькі витрати. Використовували найновіші на той час методи, що дозволило їм зробити справжній переворот у містобудуванні на зламі XIX–XX століття. Стилiстика фірми «Fellner & Helmer» пройшла шлях від строгих ліній ренесансу через повторне відкриття бароко до модерну пізніших будівель. Бум на будівництво театральних будівель близько 1900 року вимагав такої спеціалізації. Велику роль грало те, що буржуазія хотіла мати власні сцени. Їхні нові розробки і стиль започаткували нову епоху в архітектурі XX сторіччя, здобувши переворот у містобудуванні.

Бюро проіснувало понад 40 років. Партнери разом стали найуспішнішими архітекторами XIX – початку XX століття. І пізніше заслужено отримали назву «театральних закрійників». Тільки взаємна повага, мудрість і порозуміння дали змогу архітекторам успішно працювати, будувати та створювати архітектурні шедеври по всьому світі.

2.2. Типи архітектурних споруд бюро Фельнера і Гельмера в Європі

Архітектурна фірма спеціалізувалася на будівництві театрів, яка вже була ініційована роботою Феллнера I, і брала участь у будівництві в цілому 48 теат-

ральних будівель в Європі. Бум в театральних будівлях близько 1900 року сприяв такій спеціалізації, яка була представлена у Великобританії офісом Френка Матчама. Вирішальним було прагнення буржуазії мати свої власні театри. Крім того, були більш суворі умови безпеки щодо протипожежного захисту (Ringtheater fire в 1881 році), що зробило перетворення необхідними. Гельмер, зокрема, інтенсивно займався запобіжними заходами протипожежного захисту, випробуваннями та правилами і брав активну участь у ряді комітетів.

Майже монопольне становище архітекторів Австро-Угорщини можна простежити до того, що офісна спільнота змогла гарантувати високу якість при низьких витратах і швидкій реалізації, надійність, передбачуваність і професіоналізм. Його архітектурний стиль відкрив нову еру в архітектурі XX століття. Завдяки своєму архітектурному стилю вони прорвали новий ґрунт у міському плануванні, далеко від строго італійського Ренесансу до повторного відкриття бароко до модерну своїх останніх будівель. У цьому стилі вони побудували не тільки театри, але і універмаги, банки, готелі, палаци, замські замки, а також замські будинки і вілли, всього задокументовано понад 200 будівель. У будівельних технологіях вони застосовували новітні відомі методи будівництва.

Незважаючи на численні війни і пожежі, майже більшість театрів все ще працюють сьогодні і служать культурному життю в багатьох європейських містах – ознака того, як перспективні віденські архітектори будували ще в XIX столітті. Приклади деяких з них в Європі, які були перебудовані бюро.

Міський театр Гіссен, який розташований на центральній площі міста. Репертуар театру дуже різноманітний від класичного до сучасного мистецтва. Програма складається в основному з театральних постанов, але також є мюзикли та опери, музичні концерти. На початку XX століття було оголошено конкурс архітекторів на реконструкцію у Гіссені, у якому брало участь кілька відомих німецьких митців. Будівлю було збудовано у 1906 році на 600 глядацьких місць, але через час у 1943–1944 році, під час Другої світової війни, будівля була сильно зруйнована від бомбардувань.

Реконструкція театру тривала 7 років і повторне відкриття відбулось у 1951 році. На жаль, більшість історичних елементів стилю було втрачено під час ремонтних робіт, так як звертали увагу не на культурну цінність, а на швид-

ку відбудову. Фасад був виконаний у стилі модерн, прикрашений скульптурами античних муз Мельпомени – музи трагедії і Талії – музи комедії, декоративні колони, природний орнамент та довгі вузькі вікна з барвистими шибками.

Всередині будівлі яскраві стіни і сходи з червоного і жовтого мармуру, римська мозаїчна підлога, грановані латунні двері – це все виглядає дорого і пишно, щоб людина прийшовши до театру, могла відчувати себе у казці. Ще один проект в цьому місті був Гессенський державний театр у Вісбадені.

Гіссенський державний театр Вісбаден у столиці Гіссен – це п'ятисекційний театр. Театр має чотири сцени: Великий дім на 1041 місце, Малий дім на 328 місць, студія на 89 місць і зовнішній майданчик на 154 місця. У ньому працює близько 600 співробітників. Початок заснування театру. У 1827 році було відкрито новий герцогський придворний театр, але наприкінці 19 століття він виявився замалим, тому Новий королівський придворний театр був побудований у новій будівлі у Вісбадені. За ініціативою мецената Вільгельма II. Після конкурсу для архітекторів, в якому брали участь Манфред Земпер, сина відомого Готфріда Земпера, був запрошений професор Георг Френцен і відоме на той час у всій Європі віденське бюро Фельнера і Гельмера, які збудували не одну будівлю театру. Коштів на побудову нового театру було виділено 1,8 мільйонів марок. В жовтні 1894 року, лише після 22 місяців будівництва, нова будівля була офіційно відкрита в присутності Імператора. На його прохання у 1902 році до східного боку колишнього дзеркального театру було прибудовано фойє за 600 тис. марок, що навіть перевищило пишність глядацького залу. Ця перша прибудова була доповнена репетиційною сценою, малярським залом та різноманітними майстернями на південній стороні колонади. Ці території були побудовані тодішнім вісбаденським майстром-будівельником Феліксом Генцмером.

У 1923 року сталася пожежа на сцені, в результаті чого був повністю зруйнований купол сценічної вежі. З міркувань витрат купол був перебудований у спрощений спосіб без оригінальних декорацій, і театр знову відкрився через 9 місяців 20 грудня 1923 року.

У 1937 році в рамках реконструкції двох колонад біля театральної колонади був знесений і перероблений у класичний портик необароковий колонний портик зі скульптурою колісниці, запряженої п'ятьма пантерами. Під час Другої

світової війни, в ніч на 2 лютого 1945 року, північна сторона театру була сильно пошкоджена від бомбардувань. Жертвами бомб стали колонний портик театральної колонади, оригінально прикрашена каса та стеля глядацького залу. Пошкоджені частини будівлі в повоєнний час відбудували дуже спрощено і швидко.

Після чергової зміни спонсорства новоствореної федеральної землі Гессен у 1946 році та тимчасового використання Великого дому збройними силами США, лише в 1947 році вистави і роботу Великого державного театру Гессена, відновили. Згодом розкішне фойє було конструктивно відокремлено від театру і переобладнано на казино. З 1975 по 1978 рр. глядацька зала була капітально відремонтована та частково реконструйована за історичними зразками (розписи стелі, розмальовки, ліпні аплікації тощо). Крім того, технологію було модернізовано, і під керівництвом архітектора Хардта-Вальтерра Гемера. Нині після шторму у 2014 році затопило низинну сцену студії та багато майстерень. Задня частина театру була спроектована, як експозиція. Класичний колонний портик із рельєфом із вапняку Савонньєр у фронтоні, розроблений професором Германом Волцем з Карлсрує. Напис на фронтоні, який не був встановлений до 1905 року, цитує вірш Шиллера *Die Künstler*: «Гідність людства віддана у ваші руки. Збережіть їх!». Тимпан зображує мистецтво або поезію, що сидить посередині, нахиленої праворуч від неї є поетичне жіноче втілення скорботи, біля її ніг грає жарти у вигляді херувима в шапці шута. Група ліворуч показує вмираючого героя, наполовину лежачого на колінах долі, який перерізає нитку свого життя, що символізує трагедію. Група праворуч показує комедію у вигляді пари, що цілується, яку підслуховує маленький купідон, а симпатично виріс фавн б'є в бубон. Верх фронтону колись увінчав геній, який тримав факел.

Як і сфінкси, виставлені на фронтонних ніжках, і дві чотириметрові скульптурні групи за ним, його змодельював віденський скульптор Франц Фогель, учень скульптора Едмунда фон Гельмера. На лівій (західній) скульптурній групі зображена Муза Музики з лірою, сфінксом і хлопчиком. У східному аналогі вона дмухає на тромбон, носить в руці маску Рому і її супроводжують пантера та пугго. Кутовий аванкорпус сценічної конструкції увінчаний квадригено-подібними пантерними упряжками, які утворюють образну основну прикрасу

бічних фасадів. Берлінський скульптор професор Густав Еберлейн створив чотири групи, які були вибиті з цинкового листа і спочатку покриті шаром міді. На них у різних варіантах зображена муза Евтерпа, яка розмахує тирусовим жезлом у колісниці, запряженій трьома пантерами. На зруйнованому вхідному портику до 1945 року сиділа п'ята команда. Чотири частково пошкоджені нішеві фігури на південному фасаді під фронтоном представляють драму, пісню, музику і танець, створені штутгартським скульптором Теодором Баушем. Перед портиком розкинувся ландшафтний парк. Меморіал поету Фрідріху Шиллеру, створений скульптором Йозефом Уфуесом, стоїть з 1905 року прямо перед під'їздом, який використовується лише в естетичних цілях. Розписи стелі в аудиторії та фойє створив вісбаденський художник Каспар Кеглер, який за свої досягнення був нагороджений орденом Червоного орла 4-го ступеня. Стельові картини в глядацькій залі складаються з двох картин, малої над сценічним отвором і великої стелі, посередині якої є отвір для люстри. Маленька картина представляє розв'язану плаваючу уяву, велика картина містить алегорію, що характеризує місто Вісбаден. Праворуч сидить жіноча фігура з фрескою, увитою трояндами на голові, і гілкою лілії в руці на фонтанній споруді, яку, нагадуючи часи Нассау, увінчає старовинна ринкова фонтанна колона з левом. Німфа фонтану ширяє перед нею, з хмар пари, що піднімаються з фонтану, передаючи парну чашу двом дітям, які прагнуть до неї. Хлопчик, що ширяє вгору з лісовим букетом, рогом і арбалетом, нагадує ліси Вісбадена та околиць. Потім йдуть мистецтва на хмарах, перш за все музика, потім драма і танець, а з протилежного боку живопис і архітектура. Серед них путті з історичною емблемою: римським штандартом і німецькою імператорською короною. Внизу, навпроти групи фонтанів, місто вітає бог Рейну. Поруч із ним сидить завуальована жіноча постать з вінком з плюща, що уособлює легенду. Орел з розпростертими крилами і пруською короною на голові ширяє над усім, несе в собі геній, що слід розуміти як символ протекторату короля над театром зокрема і містом Вісбаденом у ширшому сенсі.

Стельовий розпис, з якого пластично стирчать бог Рейну та численні путті, обрамлений екстравагантним барочним каркасом. Завершують плафон відреставровані медальйони в люнетах. На портретах зображені музиканти Вагнера,

Бетховена, Моцарта, Вебера і Глюка, письменників Шекспіра, Гете, Шиллера, Готтольда Ефраїма Лессінга і Мольєра, а також бюст Аполлона. Оригінальною особливістю є люстра посередині стелі, висота якої 6 м, ширина 4,80 м і вага близько 900 кг. Це необарокова люстра з позолоченої латуні з 121 лампою та призматичними келихами в нижньому кошику. Кайзер Вільгельм II мав власний вхід для своєї карети, у якому він міг дістатися до своєї ложі прямо з Вільгельмштрассе через підвал. Фурнітура імператорської вбиральні (сьогодні частина бічної сцени), до якої можна потрапити з приймальні перед ложою, була змодельована точно за зразком відповідної кімнати на імператорській яхті «Гогенцоллерн».

Наступний великий проект у роботі бюро був **Хорватський національний театр у Загребі**. Спочатку театр мав статус міського театру, збудованого в 1836 році, який сьогодні знаходиться в будівлі «Старої ратуші», як історична пам'ятка. Згодом у 1860 році, Хорватський національний театр здобув свою нову назву, а вже наступного року заклад отримав державну підтримку, що допомогло йому отримати свій високий статус і встати в один ряд з багатьма іншими європейськими національними театрами.

Через 10 років активного розвитку театру, з'явилась власна постійна оперна трупа. У 1895 році в центрі міста Загреб на площі маршала Тіто, була збудована нова спеціальна будівля для Хорватського Національного театру, де він базується до сьогодні. Будівля, яка була збудована під новий національний театр, була спроектована відомими віденськими архітекторами Фердинандом Фельнером та Германом Готлібом Гельмером, архітектурне бюро яке славиться побудовою та проектуванням низки театрів у Центральній та Східній Європі, а також протипожежною безпекою і швидким будівництвом. У 1905 році Іван Мештрович, відомий хорватський художник і скульптор, біля входу до театру зробив знаменитий фонтан «Джерело Життя».

Національний театр в Загребі став взірцем не тільки для міських театрів в сусідніх містах, але є для проектування **Хорватського національного театру** імені композитора і диригента уродженця Рієки – Івана Зайця. Перший театр у Рієці з'явився ще в 1765 році. А у 1805 році більш сучасно і якісно будівлю театру перебудував архітектор Андрій Людевит Адаміч. Через 50 років міська

влада Рієки вирішила замовити відомому у всій Європі бюро Фердинанда Фельнера та Германа Готліба Гельмера здійснити модернізацію театрального приміщення, після якої рієцький театр офіційно під назвою Міський театр був відкритий 3 жовтня 1885 року.

Згодом заклад дістав ім'я на честь італійського композитора Джузеппе Верді. Відтоді театр пропрацював на постійній основі, за винятком періоду Другої світової війни. Діяла власна трупа, попри історичні події, у театрі даючи класичні оперні і драматичні вистави, зі сцени лунала винятково італійська мова і жодного разу хорватська.

Після визволення Рієки у 1945 році, майже зразу зі сцени театру Джузеппе Верді залунала хорватська мова – першим промовцем був керівник театру Джуро Рошич, після чого симфонічний оркестр загравав гімн Хорватії, були виконані сольні виступи, а також молодіжний хор заспівав хорватські патріотичні і бойові пісні. Відтоді відбувався початок бурхливого розвитку нового театру опери, драми і балету – у Рієці. Відтак, з 1946 року в Рієці офіційно постав міський театр з драмою: хорватською та італійською мовою, оперою та балетом, а згодом у закладу з'явився перший директор – Джуро Рошич. Театрові було присвоєно нове ім'я, патріотичне і смислове, хорватського композитора, диригента і педагога Івана Зайца (1832–1914). Від 1991 року з незалежністю Хорватії театр імені Івана Зайца у Рієці дістав статусу національного.

Карловарський театр був також побудований за проектом бюро.

Вперше про культурне життя міста задумалися ще на початку XVIII століття і побудували театр, щоб аристократи, що приїжджали на лікування водою, не сумувала. Перша будівля театру була дерев'яною і згоріла в черговій пожежі, які на той час у місті були частими. У 1884–1886гг. знаменитому архітектурному бюро «Фельнер і Гельмер» було доручено будівництво нової будівлі храму Мельпомени. Те, як було здійснено цей проект, дає нам сьогодні право сказати, що він є архітектурною та художньою перлиною Карлових Вар. Будівля збудована в необарному стилі, який чудово гармонує зі стилістикою міської забудови: театр органічно «вписався» як у міський, так і в природний ландшафт. Розкіш внутрішнього оздоблення цілком відповідає його зовнішньому вигляду.

До розпису театру був задіяний відомий віденський художник з його братом Густав та Ернест Клімт, а також Француа Матшу. Група молодих митців віком двадцяти двох – двадцяти п'яти років залишила свою візитну картку у вигляді мистецької перлини, вручну розписаної завіси з мотивами урочистості поетичного мистецтва, також робота доповнена фрескою над просценіумом і на стельовій арці. Сюжет розмальованої вручну завіси слід описати особливо, оскільки далеко не кожна сучасна людина є знавцем міфології, що було властиво відвідувачам Карловарського театру. Зображене було зрозуміло не відразу, адже тоді в школах ще вчили «мертві» мови та не читали ті книги, які були написані цими мовами.

Суть картини – складна алегорія, що оспівує поетичну творчість. Центр композиції – сидить поет в оточенні красивих жінок, які надихають його. Природно, найближче до нього стоять музи, які безпосередньо стосуються театру. Це – муза поезії Талія, муза музики Евтерпа і муза танцю Терпсихора. Також на завісі зображені музи Мельпомена, Каліоппа, Кліо та Уранія, крім того, тут присутні чоловік, жінка та дитина як символ ідеальної гармонійної сім'ї.

Художники оспівали й реальну сім'ю, адже прототипами для трьох центральних муз стали три сестри Клімтів – Клара, Герміна та Іоанна. Самі митці теж вирішили «посуті» на картині та зобразили себе у вигляді музикантів. У лівому нижньому кутку Франц грає на лютні, Густаву дісталася поперечна флейта, а Ернсту – солодкоголоса лютня. Обрамляють завісу орнаменти у стилі псевдорозеток, веселі фавни та пухкі амури ховаються за буйно-прекрасною рослинністю. Сенс алегорії зрозумілий, як казав великий Гомер, «щасливий той, кого люблять музи». Це послання великих художників тим, хто виступатиме на підмостках театру, побажання їм успіху та «поцілунку» муз.

Театр у Карлових Варах – це не лише історична та художня пам'ятка, тут точаться вистави найрізноманітніших жанрів, постійно гастролують творчі колективи від цирків до балетів. Особливо приємно те, що на сайті театру можна вибрати меню російською мовою та познайомитись із найближчим репертуаром з перших рук.

До речі, архітектурний офіс Фердинандина Фельнера та Германа Готліба Гельмера, неодноразово працювали разом з молодими відомими австрійськими

художниками. Скульптурні декорації у фойє, оздоблення на фасаді будівлі, а також античні грифони, все це було за проектуванням Теодора Фрієдлі. Усі світильники та люстри, а насамперед лампи у стилі рококо, архітектори Фельнер та Гельмер спроектували самі. Декор всередині приміщення, нагадує готель «Жорж» у Львові до сучасної перебудови.

Національний театр Івана Вазова. Головний театр Болгарії збудований в 1906 році в стилі бароко. За проектом Фердинанда Фельнера і Германа Гельмера – відомих на той час, завдяки багатьом вдалим проектам театрів. На жаль, із-за пожежі, а згодом під час Другої світової війни, була не одноразово зруйнована і перебудована. Війна зруйнував майже все і перетворило в попіл. Остаточний вигляд театр здобув в 1971 року, після останньої масштабної реконструкції.

Будівля з червоної цегли розташована у парку. На вході портик із відкритою колонадою з позолоченими барельєфом, а поряд сюжет зі скульптур давньогрецької міфології. Кожне вікно і внутрішнє оздоблення вкрито сусальним золотом, що робить його схожим на античний театр. Коли заходиш всередину є три зали, які розрахована на тисячу місць.

Репертуар сцени складається з творів іменитих світових авторів, але чимало в розкладі п'єс саме болгарських авторів. Назван на честь національного героя Івана Вазова.

Національний театр у Сегеді, як і в Болгарії є одним із головних місць для культурного відпочинку місцевих жителів. Тут проходять різні фестивалі та свята. В останні десятиліття ХІХ століття в Сегеді стався зріст населення, тому кількість вистав, поставлених туристичними компаніями, як угорськими, так і німецькими, швидко збільшилася. У театрі показують свої вистави актори з усієї країни. Вистави проводилися у верхньому міському храмі та відповідних великих залах, наприклад, на верхніх рівнях міської ради, поки для цих цілей не було відкрито спеціальну меншу залу.

Будівля театру зазнала пожежежі в 1823 року і була знесена в 1847 році. У той час як театральні вистави тривали в клубних будинках та невеликому театрі, з 1840 року керівники міста постійно намагалися виділити кошти на постійний театр.

У 1878 театральне суспільство заснувало фонд для збору коштів на будівництво майбутнього театру. Цьому сприяла масштабна реконструкція після руйнівної повені 1879 року, яка буквально стерла з землі місто. Після того, як міська рада погодила плани, в 1882 році почалося будівництво. Використані декорації для театру були куплені у Віденського театру «Кільце», що трагічно згорів. Відкриття було 14 жовтня 1883 року у присутності імператора Франца Йосипа I. Через 18 місяців після відкриття, театр згорів.

Будівля театру була побудована знову у 1885 архітекторами Фердинандом Фельмером і Германом Гельмером, їх творами прикрашені всі куточки колишньої Австро-Угорської землі. Бюро вирішило трохи змінити попередні плани і додали пожежну безпеку, а також внесла невеликі зміни у зовнішню форму будівлі. Стеля історичного театру була розписана в 1885 відомим віденським придворним художником Германом фон Керн. Відновлений театр було відкрито 2 жовтня 1886 року. Через 100 років після відкриття театр було відремонтовано у 1978–1986 роках.

Перед будівлею театру встановлено унікальну пам'ятку циганському музикантові-самоуку Данко Піште. Місцеві жителі вірять, що якщо поряд із пам'ятником пройде цнотлива дівчина, то все місто обов'язково почує звук скрипкової струни.

На відміно від театрів, які описувались до цього, на побудову **Театру Адама Міцкевича в Цешині**, було висунуто петицію навесні 1902 року. Група заможних городян Цешина зібралася, щоб наслідувати ініціативу члена міської ради Франца Барта на створення свого власного міського театру. Створивши товариство театального будівництва, до правління якого входили кілька осіб: Барта, Томас Ленок, Леопольд Віденка та Йоганн Штругаль. Віце-мер, а згодом і мер Рудольфа Буковського було обрано членом департаменту.

Після заснування асоціації було розпочато збір коштів серед місцевих багатих німців. За малий термін вдалося зібрати 35% необхідної суми, тому були запропоновані такі кроки – було обрано земельну ділянку: колишній барак в самому центр міста. Підготовкою та розробкою дизайну займались віденські архітектори, а точніше їх бюро – Фердинанд Фельнер та Герман Готліб Гельмер, які уже спроектували на той час 48 успішних проєктів театрів, у Відні, Берліні, Біг-

ти та Ланьцуті. Саме будівництво і матеріали для театру здійснювала компанія Євгена Фульда з самого міста Цешин, який має досвід будівництва театральних сцен. Все це здійснювалось за підтримки підприємця з Відня – Хьюго Баруха.

Більшість театрів розпочинали своє існування з невеликих дерев'яних будинків, як, наприклад, **Міський театр Клагенфурта**. У міського театру Клагерфурта 400-річна історія. Вперше будівля театру була збудована для аристократії у 1737 році, на той момент це була маленька дерев'яна хатка на невелику кількість місць. У 1737 році дерев'яна споруда була перебудована на нову цегляну, яка існувала до початку ХХ століття. У залі театру ніколи не було ложі тільки три галереї і партери. З часом будівлю поступово пристосовували під міський театр, де проводили свій вільний час інтелігенція Клагерфурта. Репертуар включав в себе драми, опери, мюзикли, балети, а з часом додалися виступи симфонічних оркестрів та хорів. Проект вже сучасного вигляду театру розпочався у 1908-1910 році і був розроблений віденським архітектурним офісом Фердинанда Фельнера та Германа Готліба Гельмера, як ідентична копія міських театрів у Гіссені та Яблонець-над-Нисою. Розбудова театру планували в стилі модер на 1000 місць.

Свято на честь закладання першої цегли «Нового театру» відбулось на честь шістдесятиріччя імператора Франца Йосипа I. Згодом театр на честь відкриття назвали «Імператор Франц Йосип I. Ювілейний театр». Майже через 50 років будівлю вирішили модернізувати.

Вже у сучасний час, з тильної сторони театру було добудоване крило площею 14 000 м².

Але бюро працювало не тільки в стилі модерн, а і у стилі історизму вони спроектували **Концертну залу Равенсбургу**. Театр і концертну будівлю відкрито в Равенсбурзі в 1897 році. Це найбільший театр міста на 574 місця, будівництво, було профінансовано промисловцем Юліусом Шпоном. Власник фабрики, а потім і почесний громадянин Юліус Шпон та його брат Георг Шпон пожертвували 20 000 марок, як основу для будівництва театру у 1881 році з умовою, що місто має розпочати будівництво протягом найближчих 10 років. Лише у 1890-их роках плани нової будівлі стали більш конкретними. Ю. Шпон та інші громадяни Равенсбургера заснували свій фонд та забезпечили його капіталом. Спо-

чатку популярний проект архітектора Штутгарта був закинтий після того, як стало відомо, що він не має досвіду будівництва театрів і абсолютно невідомий в самому Штутгарті. А оскільки час підтискав, Шпон вирішив взяти ініціативу в свої руки і в 1895 році замовив дизайн у віденської фірми «Fellner & Helmer», яка вважалася лідером того часного театрального будівництва. Архітектор Фердинанд Фельнер Молодший надав дизайн, який, нарешті, був виконаний у 1896–1897 роках. Цікавий факт, що Фердинанд Фельнер і Герман Готліб Гельмер, працювали окремо на об'єктах зі своїм власним штабом архітекторів, але підписували, як спільні проекти.

Зрештою Джуліус Шпон поніс приблизно дві третини загальної вартості, що становило близько 300 000 марок. Щоб звільнити місце для нової будівлі, середньовічний торкель на Вільгельмштрассе був знесений. Оскільки в будинку не було лаштунків, і тому незабаром з'ясувалося, що він дуже малий для театральних вистав, Шпон профінансував розширення сцени на два прольоти через оновлений фонд у 1899 році, знову ж таки згідно з планами Фердинанда Фельнера. У 1960-их роках планувалося переобладнати концертний зал, який ніколи не ремонтувався або знести його повністю, але після громадянських протестів будинок було відремонтовано за первісним проектом. Оригінальні крісла зі стільцями із гнutoго дерева були замінені сучасними кріслами. В іншому зал для глядачів у стилі необароко як і раніше виглядає таким, яким був при його будівництві. 1973 року міська адміністрація наказала вирубати дерева на Вільгельмштрассі, на ділянці, щоб розширити дорогу для легко в'їзду. Цей захід, який розкритикували і він викликав гучний громадський протест. Тоді ж передбачалося знести великий під'їзд та сходи концертної зали, чому городяни завдали акцією протесту.

Фасад на довгій стороні будівлі поєднує елементи стилю епохи відродження, бароко і класицизму як зразок еkleктики історизму того періоду. Головною прикрасою є вестибюль з монументальним трикутним фронтоном та чотирма півколонами з корінфськими капітелями. Прикраса фасаду, що зберіглася, включає бюст Аполлона, напис «Concert-Haus», левову голову і верхню частину фронтона з гербом міста Равенсбург і лірою. Менш представницький західний фасад, де переважають великі двері для доставки декорацій, має деякі архітек-

турні прикраси. У вестибюлі є меморіальні дошки для жертводавців та компаній, що брали участь у будівництві, а також бронзова дошка із рельєфом засновника і головного мецената Юліуса Шпона 1911 року. Плитка на підлозі у вестибюлі датується 1897 роком. Зал театру має невеликі розміри та оформлений у стилістиці неорококо. Штукатурка з квітковими та музичними мотивами, позолота та живопис виконаний Джозефом Коттом.

Після того, як бюро віденських архітекторів Фельнером і Гельмером побудували приміщення, їм більше не займалися інші майстри. На жаль Концертний зал – єдина історична будівля театру, що зберіглася, яка з 1988 року зберігається разом з колекцією історичних декорацій під охороною пам'ятки культури.

Дві визначні роботи оперних театрів в Європі: **Цюрихський оперний театр** – Цюрих, Швейцарія з 1891 року, перший постійний театр, був побудований в 1834 році. Цей театр був у фокусі творчого життя Ріхарда Вагнера у той час, як він поїхав з Німеччини. Будівля театру згоріла у 1890 році. Будовою нового зайнялись архітектори Фельнер і Гельмер, видозмінивши трохи свій попередній проект театру у Вісбадені. Побудувавши його за 15 місяців і він став першим театром з електричним освітленням. Також бюро Фельнера і Гельмера вперше у Львов виконали будівлю Будинку Вчених також з електрикою.

Трупа переїхала до побудованої будівлі Міського театру Цюриха. Цей театр, що був головним майданчиком міста для проведення драматичних, оперних та музичних вистав був згодом перейменований на Цюрихський оперний театр. Було збудовано окрему будівлю. На початку 1970-х років будівля оперного театру потребувала капітального ремонту. Існувала думка, що театр фінансово невідгідно реставрувати, і було висунуто ідею будівництва нової будівлі під театр. Тим не менш, у 1982–1984 рр. було здійснено розбудову приміщення. У місті мали місце масові акції протесту проти розбудови будівлі.

Після реконструкції будівля театру мала багато декорований фасад в неокласичному стилі з білого і сірого каменю, прикрашеним бюстами австрійських композиторів. Також встановлені бюсти відомих німецьких поетів. Зал оформлений у стилі рококо і розрахований на 1200 глядачів, але на жаль під

час будівництва робочі не правильно розташували місця, тому є велика кількість місць з обмеженим оглядом сцени або відсутністю огляду.

Також **Румунська Національна опера у Тімішоара**. Назва «Румунська опера» вживалася довгий час до того, як у румунській столиці була спеціально спроектована будівля для ліричного театру. Румунський композитор, диригент, співак і педагог Георге Стефанеску завжди боровся за заснування цього мистецького закладу, який він прозвав Румунською оперною трупю. Опера розміщується в одній будівлі з Національним театром М.Емінеску.

Перша вистава в Опері відбулася 27 квітня 1875 році, також відбувся вступний концерт «Аїда» від Джузеппе Верді. 20 квітня 1880 року будівля була зруйнована пожежею. Театр збанкрутував і був куплений владою. Оскільки інвестицій меценатів було недостатньо, для реконструкції були потрібні індивідуальні кошти. Уряд запропонував «вічне» майно понад двадцять лож з правом спадкування і дарування. Пізніше вже всі ці ложі були викуплені. Реконструкція, завершилась в 1882 році, стиль зберегли оригінальний, а також ренесансний фасад.

Бухарестська лірична трупа була заснована під власною назвою 8 травня 1885 року, поступово представляючи все багатший і особливий репертуар. У цей період також організовувалися оперети та комічні оперні вистави, чому сприяла поява в 1877 році Закону про театри, який передбачав існування оперної секції при Національному театрі. Ці вистави румунською мовою з'являлися під егідою Театру та на його афішах. Спочатку репертуар складався здебільшого з італійських та французьких творів великої популярності, а також комічних творів з національної творчості, в яких на бухарестській сцені з'явилися перші великі румунські голоси.

Після другої пожежі, яка сталась в 1920 році, цілими залишились лише бічні крила. Реконструкція будівлі розпочалась 15 липня 1923 року за проектом відомих австрійських архітекторів 20 грудня 1989 р.

Хоча про існування румунської художньої трупи ліричного театру під назвою «Румунська оперна трупа» стало відомо з 1885 року, створення Румунської опери як самостійної і фінансованої з бюджету установи було здійснено лише в 1921 році. Прем'єра відбулася з оперою «Лоенгрін» під диригентською палич-

кою Джордже Енеску. Потім влада коливалася між періодами, коли вони фінансували Оперу безпосередньо, або іншими коштами, коли вони довіряли її приватним особам.

Національний театр імені Лучіана Благі – державний драматичний театр у місті Клуж-Напока, заснований у 1919 році. Розміщується у будівлі, разом із Румунським національним оперним театром. Будівля театру, виконана в стилі бароко з елементами модерну в оформленні, була збудована у 1904-1906 роках за проектом австрійських архітекторів Фердинанда Фельнера та Германа Готліба Гельмера. На той час місто Клуж-Напока входило до складу королівства Угорщина, що було частиною Австро-Угорщини. 8 вересня 1906 року на його сцені відбулася дебютна постановка Угорського національного театру п'єси Ференца Херцга «Вигнанні». У 1919 році місто Клуж-Напока було включено до складу королівства Румунія.

Офіційне відкриття Національного театру імені Лучіана Благі у колишній будівлі Угорського національного театру відбулося 18 вересня 1919 року. Одночасно з ним у місті було відкрито Румунський національний оперний театр та Музичну академію імені Георге Діма. Театральна трупа дебютувала 1 грудня 1919 року постановкою п'єси Захарії Барсана «Поема об'єднання», який був засновником та першим художнім керівником театру.

У 1936-1940 роках театром керував драматург Віктор Єфтиміу. При ньому було засновано студію, в якій ставилися твори сучасних авторів. У 1940 році, після Другого Віденського арбітражу, театр, як і інші румунські установи, перевели на румунську частину розділеної Трансільванії. Трупа переїхала до міста Тімішоара. У грудні 1945 року, після закінчення Другої світової війни, коли Клуж-Напока знову став частиною Румунії, театр повернувся до міста та відновив свою діяльність під керівництвом Аурела Бутяну.

У 1948–1964 роках, незважаючи на комуністичний режим, що встановився в країні, трупа театру залишалася вірною художнім принципам своїх засновників. З посиленням тиску з боку офіційної влади після 1965 року, коли на чолі театру став Влад Мугур, трупа зосередилася на постановках, що стверджують естетичні цінності, і відмовилася від ідеологічної та моралізуючої лінії,

що нав'язується режимом. У цей період театр набув популярності на європейському континенті. Його трупа часто гастролювала за кордоном.

Театр імені Вільяма Горжиці в Торуні – драматичний театр зі статусом провінційного культурного закладу. Будівля театру була офіційно відкрита 30 вересня 1904 року. Він замінив будівлю театру, що раніше стояла на Староміській площі. Проектом нової будівлі займалася компанія віденських архітекторів – «Fellner & Helmer», які вже створили проекти театральних будівель у Відні, Аугсбурзі, Чернівцях, Загребі, Будапешті, Сегеді, Клузі, Цешині, а також Одеський оперний театр. Спочатку зала вміщала близько 900 осіб, але за сто років вона зазнала багатьох перебудов. У 1941–1942 роках фасад було спрощено в дусі еkleктики з елементами модерну (наприклад, фігури орлів, що увінчують пілони, що фланкують головний фасад, спрощували деталі).

У 1995 році введено в експлуатацію резервну будівлю з малою сценою за проектом архітектора з Торуня Чеслава Собоцінського. Перед будівлею встановлені статуї музи, відкриті в 1909 році – Мельпомени і Терпсихори роботи Ернста Гертера. У перші роки існування на сцені театру грали лише німецькомовний репертуар. Серед польськомовного населення Торуні того часу навіть говорили, що «туди не ходять поляки, які поважають себе». Перший польський театральний сезон було відкрито в листопаді 1920 року виставою «Земста» Олександра Фредро у присутності прем'єр-міністра Вінсенті Вітоса. У 1945–1948 роках театральну трупу очолював Вілам Горжица.

У 2003 році в театрі було проведено повну реконструкцію як сцени, так і глядачів. У 2020 році заклад знову відремонтували. У рамках цих робіт, серед іншого: встановлення кондиціонерів, заміна сидінь, підлоги та освітлення, а також реставрація другого поверху глядацької зали, яка була закрита кілька десятиліть. 15 вересня 1971 року будівлю театру внесли до реєстру пам'яток ЮНЕСКО.

Млада-Болеславський муніципальний театр — заснований містом Млада-Болеслав. Працює на двох сценах будівлі в стилі модерн на вулиці Палацького, яка була побудована в 1909 році за ініціативою аматорів Млада-Болеславського театру, які грали в залах місцевих корчм з середини 19 ст. Діяльність нинішньої будівлі театру була урочисто відкрита 21 листопада 1909 року з по-

становкою «Луцерна». Професійний художній колектив діє в міському театрі з 1945 року, у 1966–1994 роках театр був об'єднаний з кладенським театром під назвою Театр Ярослава Пручи (згодом Центральночеський театр у Кладно та Млада-Болеславі). Протягом цієї ери будівля була капітально відремонтована і створена друга альтернативна сцена. Незалежний міський театр діє з 1994 року. Художній ансамбль Млада-Болеславського муніципального театру був заснований після поділу Центральночеського театру з нуля. Під час формування постійного колективу в театрі гостювала низка празьких акторів. Театр налічує близько 5000 постійних глядачів у групах абонементу і його відвідуваність перевищує 90%. Окрім місцевого ансамблю, на його сцені регулярно виступають ансамблі професійних театрів з Праги, Кладно та інших чеських міст.

Будівля муніципального театру стоїть на розі міського парку Виставіште на вулиці Палацького, поряд з іншими важливими міськими будівлями. Театр був побудований між 1905 і 1909 роками після того, як окружна управа заборонила культурні заходи в ратуші. Будівельній компанії Фердинанда Фельнера та Германа Гельмера було доручено розробити проект, створити новий театр і згодом працювати над інтер'єром будівлі. Проте зовнішній вигляд театру – це робота Яна Кршіженецького та Еміля Краліка, яким було доручено переробити оригінальний проект неоренесансу, оскільки міська рада здавалася нерепрезентативною. Загальні витрати на будівництво склали 480 000 крон. Урочисте відкриття Муніципального театру відбулося в листопаді 1909 року.

Перші серйозні перебудови будівлі відбулися в театрі в 1937 році. До театру прибудували репетиційний зал і складські приміщення, тому будівля набула T-подібної форми (початковий план приміщення був прямокутним). Крім того, модифікували глядацький зал театру, де ліквідували центральну алею. Також відремонтовано опалення, освітлення та фасади. У 1977–1985 роках у театрі був проведений капітальний ремонт, під час якого було змінено планування залів, замінено театральне обладнання та суттєво модернізована техніка сцени. Під час цієї реконструкції в підвалі театру була влаштована Мала сцена з театральним клубом. До 1988 року будівля театру була внесена до списку пам'яток культури.

На фасаді будівлі домінують два масивні пілони, на яких стоїть пара скульптур празького скульптора Яна Штурси «Пробудження нації» (ліворуч) і «Перемога мистецтва» (праворуч). Нижче лівої скульптурної групи на пілоні розміщено двохвостий чеський лев, а праворуч – однохвостий на знак Млада-Болеслава. Дата 1909 виконання ліпниною на боках пілонів та інших частин будівлі. Посередині фасаду, перед трикутним фронтоном, розташована статуя сидячої музи Талії, підкріплена двома стовпами, під якими розміщено золотий напис «Мистецтво – сила життя».

Також є три менших вікна на фасаді та три високих вікна з блакитними рамами під ними. Під тентовою конструкцією підвішено п'ять великих електричних ліхтарів. Тент закриває три двері, які ведуть до широких центральних сходів та виїздного асфальтового П-подібного проїзду. На рівні вікон першого поверху будівлі – біла зовнішня штукатурка театру, прикрашена стрічковими вставками. Навколо вікон другого поверху характерні сірі прямокутники, які оптично подовжують вікна. Декор стін складається з керамічних маскаронів, що представляють різні види драматичного мистецтва, мідних вінків, фестонів та вензелів. Зі східної сторони від будівлі виступає прямокутна прибудова 1937 року разом із технічним входом та пандусом для транспортування декорацій. Дах будівлі не має однієї площини, вона підноситься над декорованим фронтоном фасаду. Над сценою – двоповерхова надбудова з вікнами та колонами, також прикрашена вінками.

Архітектурний стиль модерн також вплинув на зовнішній вигляд інтер'єру фойє театру. Однак інтер'єр зазнав ряду реконструкцій, під час яких також було змінено планування деяких кімнат, а оригінальні меблі не збереглися. Вестибюль театру має прямокутний план поверху, гіпс пофарбований у світло-зелений колір та рівну стелю з фабіонами. З тамбура діагональні коридори ведуть до гардеробних із входами до глядацької зали, з боків – сходи на поверх, застелені червоними килимами. Як і тамбур, є фойє, в якому домінує велика підвісна люстра. На стінах фойє висить пара великих картин, що зображують сцени з Млада Болеслава 1970-их років. У порівнянні з першим поверхом, в якому тамбур знаходиться на одному рівні з роздягальнями, фойє піднято в порівнянні з роздягальнями на першому поверсі за рахунок градації сидінь на балконі. Го-

ловні входи на балкон глядацької зали ведуть безпосередньо з фойє, збоку – із зони гардеробу. Орнаментальне ліпне оздоблення та карнизи у всіх цих приміщеннях у стилі модерн.

Велика сцена має грушоподібний план поверху, глядацький зал складається з темно-червоних крісел на першому поверсі та на балконі, розділеному на два рівні стіною. Глядальний зал перекритий підвісною раковиною стелею, розділеною позолоченими ліпними орнаментами. Бічні стіни зали на обох рівнях зали оточують ложі. Перші з них сягають площі передсцени, вони обрамлені масивними напівколонами, на яких сидять путті. З кожного боку передпокою розташовані по два бокси на першому поверсі та дві на другому, які мають загальний парапет з рештою балкона. Штукатурка Великої сцени оздоблена світло-жовтим кольором з численною позолотою, а її оздоблення виконано в стилі необароко, переважно з використанням орнаменту, доповненого позолотою. Місце проведення Великої сцени обладнано трьома шторами. Найближче до глядацької зали висить пожежна завіса, найдалше – головна завіса з червоного оксамиту.

Також у театрі є святкова розписна завіса «Апофеоз Талії», автором якої є художник Теодор Гільшер. Тема зображення на завісі – свято драматичного, співочого та музичного мистецтва регіону Млада-Болеслав. У центрі полотна сидить стародавня муза Талія зі скіпетром в руці, над яким ширяє муза з лірою. Всього на завісі зображено дев'ять фігур, вісім жінок і один старий. У середині нижньої частини полотна розміщено емблему міста в стилі бароко, інший регіональний мотив – панорама долини річки Їзера та руїни замку Міхаловиці на тлі завіси. Все зображення обрамлене декоративними елементами, що відповідають необароковому інтер'єру залу. Завісу виготовив автор за загальну ціну 6000 крон. Теодор Гільшер поставив свій підпис на одній зі сходів поруч із фігурою старого.

Польський театр у Бельсько-Бялі – театр засновано у 1890 року. На будівництво театру жертвували як багаті меценати, так і прості жителі міста. За своєю формою театр нагадує Віденську оперу і Будапештський національний театр. До сьогодні збереглася завіса з 1890 року, що представляє собою танок німф. 30 вересня 1890 року відбулося відкриття театру та прем'єра комедії В.-

Шекспіра «Сон у літню ніч». Спочатку вистави грали тільки німецькою мовою, а театр вважався одним із найкращих провінційних театрів в Австро-Угорщині. Тільки після Другої світової війни у червні 1945 року відбулася прем'єра вистави польською мовою.

Також **Будапештський театр оперети** – історія його заснування розпочалась з того, що Каролі Зінгер (1828–1902), який тим часом змінив своє ім'я на Сомоссі, посварився з одним із директорів, Карле Хенріком, який негайно звільнив його без попередження. Натомість він купив будинок і потім перетворив його на нічний клуб з архітекторами Фердинандом Фельнером і Германом Гельмером. Сомосський Орфей відкрився в 1894 році. Окрім зарубіжних зірок, виступали також Йозеф Шамл, Нандор Рюк, Моні Вернер, Альберт Зайдль та Маріска Рієнці. У 1899 році орфей збанкрутував через дорогу побудову та розкішні гонорари. Сомосси передав свій будинок другу Імре Вальдманну, який продовжував керувати бродвеем під назвою Metropolitan Orpheum до 1916 року. У шоу все ще брали участь іноземні артисти, арабські, індійські співаки, альпійські та італійські гурти, але була також водна гра «Печера чудес» та живі фотографії. Іноді, наприклад, у них в гостях виступали і артисти Бургтеатру у Відні, або оперету Пауля Лінке виконувала віденська трупа, а пізніше тут виступав Макс Рейнхардт та його берлінський ансамбль. Велика заслуга Вальдмана полягала в тому, що воно поступилося місцем кабаре «Страката сцена» журналіста Єньо Золтана, але й це не врятувало його від загибелі. Будівлю купив і перебудував Бен Блюменталь. Будівля колишнього Орфею Сомоссі була орендована в 1922 році американським підприємцем Беном Блюменталем і переобладнана на театр, довіривши Ласло Ваго, Белу Малнаї та Іштвана Сентдьюрджі. Він відкрився 22 грудня 1922 року оперетою Імре Фельдес і Акосом Буттикаем, принцеса Олівія. З 9 лютого 1923 року діяв як столичний театр оперети.

З листопада 1929 року, під час правління Дьюли Кабоша та Артура Бардоша, призові вистави транслювали як Будапештський театр художників. Вже в березні 1930 року Шандор Гот і Елла Кертеш керували театром, повернувшись грати оперети. Після нетривалого експерименту Дезсе Себестьєн у червні отримав оренду на шість років і повернув закладу колишню назву Метрополітен-

театр оперети, але був змушений кілька разів закритися через низьку відвідуваність у кризові роки. Після припинення діяльності Королівського театру оперети стала єдиною домівкою в Будапешті, але з 1963 року вона поступилася місцем новішим музичним жанрам (мюзикли, музичні ігри тощо) і була перебудована в 1970 році. З 1998 року він став називатися Будапештським театром оперети. До початку Першої світової війни в будівлі знаходився орфей. Коли почалася війна, «палац розваг» закрився, закінчився золотий вік орфеуму, а разом з ним і ера ностальгії, яку пізніше називають «щасливими часами миру».

У 1923 році керівництво міста вирішило надати опереті власний будинок. З відкриттям Будапештського театру оперети в столиці Угорщини почалася ера «Срібної оперети», а після Народного та Королівського театру жанр оперети знайшов нову і останню домівку. Головним аспектом історії театру було плекання традицій класичної оперети та збагачення її сучасними художніми рішеннями. Будапешт – поруч із Віднем – столицею оперети, і будь-хто може легко переконатися у високій якості оперети. Починаючи з середини шістдесятих років, багатогранна трупа театру регулярно і з великим успіхом показувала музичні вистави за видовищної участі балетного ансамблю трупи, перший з яких написав Річард Богар. Деякі з них: «Моя прекрасна леді», «Привіт, Доллі!», «Вестсайдська історія», «Лицар з Ла-Манчі», «Скрипаль на даху», «Поцілунок», «Катама!», «Смішна дівчина», «Чикаго», «Червоний караван», «Собака по кличці містер Боззі», «Верона Бойз», «Кабаре», «Клітка божевільних жінок», «Голос музики», «Десь у Європі». Після припинення в 1996 році Рок-театру він об'єднався з Театром оперети, надавши театру новий поштовх у напрямку музичного жанру. З 1 січня 1998 року театр діє під назвою Будапештський театр оперети.

Сьогоднішній театр оперети був побудований в 1894 році за планами відомих віденських архітекторів Фердинанда Фельнера і Германа Готліба Гельмера. Величезна сцена театру була виставлена півколом у два поверхи затишними ложами, а танцювальний майданчик давав достатньо місця для орбіти, польки, мазурки та галопу. У вишуканій оранжереї розмістився найкращий французький ресторан, а на довгій вулиці відкрилося концертне кафе. Коли американець Бен Блюменталь захопив будівлю, Ласло Ваго, Бела Малнай та Іштван Сент-

дьорди перебудували свою аудиторію та сцену. Потім ряди стільців замінили столи. Згодом театр отримав ще один вестибюль і вихід на вулицю Мозар на випадок пожежі. У невеликому фойє для куріння з лівого боку цього театру, колись у пабі Сомоссі був ресторан, де персонал обідав навіть на світанку, щоб не обідати за столиками пабу перед платною аудиторією. Будівля була перебудована в 1966 році, коли її внутрішня архітектура та простір було значно змінено.

У період з 1999 по 2001 рр. у будівлі було проведено повну реконструкцію, в ході якої було встановлено найсучасніші європейські сценічні технології, відновлено оригінальний гарний орнамент та колишній верхній ряд залу. Таким чином, театр має 901 місце, а його глядацька зала оснащена кондиціонером. Колишні об'єкти, що залишилися в будівлі – лампові скульптури, колони, що тримають ряд лож – гармонують із новоствореними вітражами, дзеркалами, архаїчними предметами оздоблення глядацького буфету, мармуровою та паркетною підлогою. Глядальний зал освітлює столітня люстра. Вид на ряд лож, позолочена ліпнина, стіни, оббиті оксамитовою оббивкою, алегоричні скульптурні фігури, що прикрашають вхід, роблять театральний вечір справжнім святом.

Дизайн інтер'єру театру – робота дизайнерів інтер'єрів Марії Сіклош та Габора Шінагла. Керівництво Будапештського театру оперети вважає зобов'язаним брати участь у мистецькому та громадському житті Угорщини як багатofункціонального культурного центру, використовуючи всі особливості цієї відреставрованої та облаштованої будівлі.

Останній цікавий проект театру від бюро Фердинанда Фельнера і Германа Готліба Гельмера, який зберігся, **Державний театр Орадя** – це будівля, в якій розташовані дві театральні установи: Театр Регіни Марії та Театр Сіглігеті. Зал розташовано на 3-х рівнях на 1000 місць. Вхід, дуже вражаючий, обрамлений статуями богині Комедії, відповідно Трагедії. В екстер'єрі гармонійно поєднується неокласичний стиль, домінуючий у всьому фасаді, з елементами неоренесансу та необароко, а внутрішню обробку та орнаменти накладає підкреслений тон рококо. Будівля побудована на трьох рівнях: хол, ложі, балкон. При проектуванні виставкового залу було враховано реалізація ідеальної акустики. Він також обладнаний оркестровою ямою. Ці особливості роблять це театр ідеальним місцем для театральних вистав, оперних вистав та концертів. Наразі зал

розрахований на 670 місць. Будівля театру, яка тоді була міським театром Орадя, була побудована в період з 21 липня 1899 року по 1 жовтня 1900 року за проектом архітектора Кальмана Ріманочі в результаті театральної традиції з Орадя, що датується 1730 роком. Проект розроблено відомою віденською фірмою архітекторів Фельнера і Гельмера, а його реалізація, яка тривала всього 15 місяців, з 10 липня 1899 року по 15 жовтня 1900 року, була здійснена за сприяння архітекторів Орадя Кальмана Ріманочі, Гутман Йозеф і Рендес. Перша театральна вистава відбулася 15 жовтня 1900 року угорською мовою. В жовтні 1927 року на сцені Орадя було відкрито перший румунський сезон виставами Національного театру в Клужі, керівником якого був поет і драматург Віктор Ефтіміу. 29 січня 1928 року було створено Асоціацію «Румунський Захід» з улюбленою метою заснування стабільного театру та румунської щоденної газети. Під керівництвом Центрального Комітету Асоціації 18 вересня 1928 р. було створено Театр Західнорумунської Асоціації, перший стабільний румунський театр в Ораді. Сезон відкривається 13 жовтня 1928 року п'єсою «Фантана Бландузій» з Захарієм Барсаном у головній ролі. На сцені Орадя звучали п'єси відомих румунських письменників, таких як Михайло Сорбул, І. Л. Караджале, Лукреція Петреску, Октавіан Гога, а також п'єси з універсального репертуару. Національний театр у Клужі та Національний театр у Бухаресті провели турніри з акторськими трупамі, які порадували місцевих глядачів. У той же час Театр Румунської західної асоціації представляв свої вистави в поїздках до Бейуша, Арада, Сату-Маре, Бая-Маре, Карей, намагаючись таким чином відіграти вирішальну художню роль, яка охопила всю західну частину країни. Після Віденського диктату від 30 серпня 1940 року, внаслідок якого північ Трансільванії відійшов до Угорського королівства, на сцені театру Орадя румунською мовою нічого не ставилося. Лише після його виходу, у 1944 році, робоча група створила товариство «Друзі театру» з наміром відтворити румунський театр в Ораді під старою назвою. Міністерство мистецтв підтримує зусилля Асоціації, і 19 грудня 1945 року найняті актори на чолі з художником Штефаном Йорденеску, майбутнім режисером, прибувають до Орадя.

Хоча 1 квітня 1946 року театр в Ораді націоналізовано, разом із театрами в Тімішоарі, Брашові та Галаці, він продовжуватиме функціонувати як приват-

ний театр, справді позбавлений державних коштів, яких він заслуговує згідно з новим статутом. Через відсутність субсидій та зацікавленої аудиторії Західний театр працюватиме лише два сезони, після чого переїде в Арад (1948). Протягом семи років Орадя знову без професійного театру румунською мовою.

На початку 1954 року актори були запрошені до Культурної секції Обласної народної ради, щоб сформувати комісію румунської театральної секції під керівництвом Андрея Дауера. Таким чином, влітку 1955 року було створено Державний театр Орадя, який відтоді працював із двома секціями, румунською та угорською, до 2012 року.

Першою виставою, поставленою 26 листопада 1955 року під егідою нового театру, була «Втрачений лист» І. Л. Караджале. Вона виявилася вдалою як з точки зору вибору, так і з точки зору монтажу. З особливим захватом глядачі зустріли прем'єру, яка відкрила нову сцену, цього разу більш міцну, румунського театру в Ораді.

Фестиваль під назвою «Короткий театральний тиждень» з моменту його першого випуску прагне визначити та розмежувати цей театральний жанр, а також зібрати видатні шоу та відомих режисерів з усієї країни. Починаючи з шостого випуску в 1984 році, фестиваль збільшує свої розміри, перетворюючись на міжнародний конкурс. З кожним роком фестиваль стає все більш цінним, стаючи під час бієнічних випусків престижною маркою вітчизняного театального ландшафту. У 1978 році на сцені театру Орадя відбувається унікальна прем'єра як з культурної, так і з історичної точки зору. Театр Регіни Марії роками привчив глядачів до вдалого репертуару, дотримуючись балансу між національною та загальнолюдянською драматургією, між класичною та сучасною.

Висновок до розділу 2: варто зазначити, що бюро Фердинанда Фельнера і Германа Готліба Гельмера пройшло шлях від строгого італійського ренесансу через повторне відкриття бароко до модерну пізніх споруд. У цьому стилі вони побудували не тільки театри, а також торговельні заклади, банки, палаци та готелі. У будівництві їх проєктів вони використовували найновіші на той час методи. Також незважаючи на численні війни і пожежі в цей час, майже усі театри діють до сьогодні й послуговують культурному життю багатьох міст Європи,

завдяки їх протипожежні розробки. В їхніх роботах можна побачити певну схожість, а часом і повну копію деяких елементів декору фасаду а також інтер'єрів.

Австрійське архітектурне бюро спроектувало і побудувало театри по всій Європі завд'яки таким принципам: швидкість, якість, безпека за мінімальну ціну. На жаль, більшість робіт були перебудовані або зруйновані з часом, але ім'я видатних архітекторів завджи нагадує про себе гостям, які відвдують оперу, балет чи якусь іншу виставу.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ВИРІШЕННЯ СПОРУД АРХІТЕКТУРНОГО БЮРО ФЕЛЬНЕРА ТА ГЕЛЬМЕРА В УКРАЇНІ

3.1. Особливості архітектури України кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Відновлений інтерес до стилю модерн пов'язаний з новим розумінням культурних реалій, пошуком історичних коренів сучасного мистецтва. Виявилося, що необхідно відновити культурну спадкоємність з тим, що жило в українській та світовій культурі наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Найпопулярнішими з точки зору відновлення соціокультурної спадкоємності в сфері українського мистецтва були в основному конструктивістський напрямок і різні напрямки стилю модерн. Сьогодні ми бачимо досить широкі варіації на обидві ці теми.

Рубіж ХІХ-ХХ століть – кризовий поворотний момент в історії Європи, а в кризові епохи людина завжди уважно дивиться на історію, намагається знайти паралелі в минулому з сьогоdnішнім днем, побачити, як тоді вирішувалися проблеми, викликані черговим швидким прискоренням історико-соціокультурної динаміки. Все це виражає інтерес до художнього життя, стилів перехідних епох, свідоме або несвідоме бажання шукати в них відповіді на сьогоdnішні питання. У зв'язку з цим доречно звернутися до таких аспектів культурної історії, які стали ключовими для свого часу. У цьому контексті інтерес до минулих, але близьких нам по духу художніх практик цілком зрозумілий.

Саме наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття еkleктика в європейському мистецтві була замінена сучасністю, в цю перехідну епоху існував соціальний порядок нових форм в різних сферах художнього життя, в тому числі і в області архітектури. Архітектурний напрямок в рамках стилю модерн виник як спроба прийти до органічної цілісності утилітарної і естетичної, подолавши тенденцію попереднього періоду розділити архітектуру на утилітарну основу і декоративність.

Ці тенденції були повністю присутні в художньому житті Європи і проявлялися у всіх видах мистецтва, зокрема в архітектурі. Архітектура європейського модерну стала самостійним і важливим етапом у розвитку й української архі-

текстури. Згадаймо, як швидко під впливом європейського впливу, змінювалася архітектура України.

Архітектурне середовище західноукраїнських швидко трансформувалося, набуваючи яскравих рис європейських міст. Звісно, що цьому сприяло і зміцнення матеріального становища, яке дозволило претендувати на комфортне та естетичне оформлення повсякденного житла і об'єктів культури.

Українська еліта вимагала нових художніх шедеврів, нової розкоші та доповнення новими технічними, інфраструктурними інноваціями, які з'явилися завдяки стрімкому розвитку науки та техніки (централізоване опалення, ванни, ліфти, телефони та інше).

Наприкінці XIX ст. виникає новий стиль в архітектурі та загалом у мистецтві – модерн або як ще його називали арт-нуво, нажаль як стиль він проіснував зовсім недовго, але залишив за собою низку чудових робіт здебільш в Західній частині України.

Сецесія – таку назву отримав новий стиль віденського модерну у Львові. Формуванню архітектурного стилю львівської сецесії сприяли роботи архітекторів, будівельних бюро, а також фірм, які приймали участь у конкурсах на забудову, пропонували власні проекти, чи мали свої заводи та майстерні на яких створювались нові інженерні та модерні вирішення. У цей час розпочався так званий «стиль митця», своєрідний розподіл роботи між інженером і архітектором.

Появі та стрімкого розвитку нового стилю в мистецтві в Україні сприяв розвиток промисловості, економіки, новий матеріал, технології (нові методи зварювання, залізобетонні конструкції, бетон і метал, який використовували у масовому будівництві житла), це призвело до процесу переходу від аграрного до індустріально-урбаністичного суспільства. Розпочинається нова доба – індустріалізму, що приводить до будівництва приміщень масового призначення, таких як банки, прибуткові будинки, театри, пасажи, ринки та казино.

«Сецесія, як національно орієнтований стиль в архітектурі, свідчив про зростання національної свідомості українського населення на західноукраїнських землях на початку XX століття [29].

Згодом з'явилися чотири основні тенденції розвитку модерну – елементи арт-нуво, модернізація архітектурної спадщини, сецесійні зразки робіт та використання рис притаманих національному стилю. Внаслідок виникнення на західноукраїнських землях, стиль модерн, мав нову назву – галицька сецесія, яка поєднала в собі елементи сучасної архітектури та елементи української народної орнаментики. Ліпнина в архітектурній композиції стала за основу, неповторні елементи декору, гра металу у вирішенні решітки та дверей, кручені колони оздоблені пишними, рослинними орнаментами, вікна, які мали нову форму та явні сецесійні елементи – все це відкриття нових тенденції, функціональності та геометризація декоративних мотивів зі сторони архітекторів, а також повна відсутність класичних норм.

В декоруванні інтер'єру громадських будівель розпочали використання вітражів, приклад цьому проект І. Левинського, пасаж Міколяша. Архітектори та художники того часу намагались поєднувати новий європейський стиль з національними тенденціями, цим вони створювали свій неповторний, індивідуальний образ, їх роботи мали своє власне обличчя. За цим принципом і було створено багато будівель, а також вітражів, прикрашеними візерунками схожих на вишиванку, які нагадували неповторну гуцульську тематику.

Вітражі з шматочків шліфованого та гранчастого прозорого різнофактурного скла, завжди підкреслювали архітектурну стриманість ліпнини декору будівель. Використання різнофактурного прозорого скла завжди цікавила митців, тому вони більш сміливіше почали експериментувати з кольорами та формами у створенні нових вітражів. Прикладом є Управління Внутрішніх Справ у Львові, створених близько 1910 року. Незважаючи на використання типових матеріалів, вітражі львівської сецесії не мають аналогів, їх характерна декоративна площина заповнювалась стилізованими рослинними, фауна періоду модерну значно відрізняється від ренесансної. Барвінок, нарциси, лілії, іриси, троянди та півонії, букети що притаманні орнаментиці модерну, а також маки, що характерні для Галичини часто зустрічаються у сецесійному трактуванні не тільки львівських споруд. Динаміка форм та стилізація досягла нових, неповторних графічних ефектів.

Юрії Бірюльов у своїх дописах вважає доцільним пригадати роботи єврейського архітектора Юзефа Авіна, адже вони є втіленням принципів галицької сецесії. Раціональність планування, а також геометричність в його роботах поєднувала в собі європейські мотиви мистецтва, прикладом є Академічний дім 1909 року на вулиці Ангеловича 26, та проект синагоги. Готель «Жорж», що на площі Міцкевича – найстаріший діючий готель України. Збудований у 1901 році у неоренесансно-необароковому стилі. Чотири сторони готелю скульптурно оздоблені та позначені, як чотири частини світу: Америка, Європа, Азія і Африка. Виконано видатним архітектором Антонієм Попелем, за проектом його друга Леонарда Марконі, особливістю їх роботи в модерні була органічність поєднання нового і старого. Єдине, що залишилось від першого зразку готелю, встановлено на фронтоні – барельєф Святого Юрія.

Сучасний вигляд міста був зумовлений рядом виникнення нових зон: магістральних, проїзних, житлових та пасажів. Завдяки структурі міста, функціональність розташування у всьому, наприклад: житлові квартали за ними освітні, адміністративні, промислові та торговельні зони, рух транспорту також почав свій розвиток. З'являється також ландшафтний дизайн, алеї, газони, парки, сквери, вуличне освітлення, бруківка, інформаційні стенди.

Юрій Бірюльов зазначає: «У розвитку сецесії у Львові була помітна певна стильова стадіальність. У 1897–1907 роках сецесія пройшла орнаментальним етапом. Для споруд цього часу характерною була концентрація декоративної експресії на фасадній поверхні, велике значення мала орнаментальна краса функціонально корисних деталей. Близько 1908 «орнаментальну» сецесію заступила сецесія «раціональна». Еволюція форм, логіка внутрішнього розвитку стилю вела до послаблення захоплення орнаментом, до переходу від динамічної напруженості до статичності й гармонійності. В зовнішніх формах будівель значно випуклі стала виявлятися тектонічність» [29].

Динамічна урбанізація призвела до переходу населення з сіл до міст, культу машин, будівництва та розширення населених пунктів. Інтенсивне житлове будівництво створювало передумови для виникнення і формування нового стилю та форм. Будинки львівської сецесії:

У Львові культура львівського модерну, чи ще як її називали сецесій, швидко та динамічно отримало свій розвиток у всіх сферах мистецтва, через історичні обставини проявляла себе вільно. Спорудження будівель в цьому стилі окреслили основними рисами відмінності, такими як – декоративність, національні мотиви, народне мистецтво, також інтерес до стилів, як рококо, бароко та класицизм.

Одна з центральних вулиць Львова – проспект Шевченка, яка повномасштабно зберегла та передала дух європейської архітектури кінця ХІХ – початку ХХ ст. На проспекті Шевченка, знаходиться колишній прибутковий дім адвоката Сегалія, фішкою якого є вежа з декоративним фронтоном, а інтер'єр має вітражі у стилі сецесій, ліпний декор та гобелени. У будинку на проспекті Шевченка, знаходиться книгарня Наукового Товариства Імені Шевченка, яка є одна з найстаріших і найкращих книгарень Львову. З іншого боку вулиць Фредра і Герцена, будинок 27, який був споруджений під впливом англійського модерну у 1909 році. Будинок 1912–1914 років з темного каменю, стилізований під середньовіччя, який навіоє стиль давньої суворої епохи, знаходиться за адресою Герцена, схожий на дух німецького югендштулю.

Оздоблення споруди заворожує незвичними фігурами лицарів-атлантів, барельєфи могутніх левів, але водночас притаманні для сецесій риси вишуканості. Найкращою спорудою «галицької сецесій» 1909 року можна назвати будинок на вулиці Личаківській 107, а у стилі пізнього модерну – будівлю на вулиці Свободи 17.

Як зазначив в своїх роботах Юрій Бірюльов, економічний розвиток у Львові, підштовхнув спільноту до розквіту культури, національних рухів, та завдяки появі університетів, політехів, академії, доступної освіти збільшився прошарок інтелігенції, згодом також відіграли чи малу роль Наукове Товариство імені Тараса Шевченка і літературні спілки. Для широко загалу стала доступна література і мистецтво, Міська Картинна Галерея 1907 року, Український Національний Музей 1905 року, Історичний Музей 1891 року, бібліотека Осолінських.

Національна свідомість, традиції декоративно-ужиткового мистецтва – це все пам'ять часу сецесій на Галичні. Писемність очевидно переносила архітек-

турні мотиви та декорації на рукопис. У літературі починають звернення до природи, духовного, пестливість народного слова. Поети часів львівського модерну XIX–XX століття мали постмодерніський потенціал та імперсько-віденський модерн у своїх працях, що проявляється з попередніми епохами та новим сучасним станом суспільства, письменники цього часу є прямими спадкоємцями австрійського модерна. «Молода Муза» 1907 року, літературний гурток, що мав ідеал національно-культурного відродження.

Фольклор, що сформував галицьку сецесійну літературу мав синтез культурних традицій, деструктивність, символізм і кодифікацію ментальності. Нео-романтичні настрої у Львові простежуються і у мистецтві нового стилю. Сецесія в мистецтві, як і в архітектурі чи музиці поєднує народні мотиви і традиції. Культурний, ментальний, історичний розвиток об'єднало в собі львівське мистецтво і письменників віденської сецесії, що вплинуло на їх взаємодію і тенденції. Імпресіонізм і сецесія мали дещо спільне в своєму стилі, а саме: імпресіонізм – відмова від академізму у живописі, модерн – від реалізму, але використання символіки, містичності, синтезу мистецтв в обох напрямках.

По-перше, розвиток нової сучасної психології, архітектури, медицини, філософії і етики – це вплив роботи сецесії на теренах України. Вивчення синтезу мистецтва, функціонувань роботи австрійського стилю, ігровий розвиток і механізм, все це пояснює львівський модерн з культурологічного боку.

По-друге, філософія львівської сецесії має алгоритм за яким вдалось позитивно і масштабно вплинути на розвиток кожної галузі. Культурологія і філософія за основу, традиції і ментальність, як елемент сенсуалізм, зміна реальності з свідомістю та переродження в постмодернізм.

По-третє, досліджувавши львівську сецесію, Юрій Бірюльов зазначив: «Рафінований естетизм і пошук прекрасного, мрії про гармонію у житті, характерні для сецесії, можна, передусім, пояснити переломом у суспільній та індивідуальній мистецькій свідомості, яка негативно реагувала на прозу міщанської екзистенції і гострі цивілізаційні контрасти: злидні і затурканість сільських районів Галичини, безробіття і голод, які постійно дошкуляли львівській бідності» [4]. Модерн був у пошуках індивідуального художнього та естетичного моделювання світу у всіх сферах мистецтв.

По-четверте, новий стиль об'єднав багатьох видатних людей, літератури, психології, філософії та інших, за допомогою яких з'явилися нові спілки та організації. На відміну від Європи і її інтелігенції, в Україні не було політичних суджень чи єдиної програми. Життєвий смисл, мислення, синтетичність, любов до вітчизни і мистецтва, той інтелектуально-ментальний розвиток, який Європа досягла тільки за десять років до першої світової війни. Перед тим, як все змінилось і розпад імперії вже був очевидним, представники львівського бомонду виявляли прихильність до гуманістичних традицій європейської культури, що цілком очевидним стає явищем переломного характеру.

Це пояснює кризовий стан імперської (віденської) культури, перехід до нового мислення, цінностей без обов'язкового, що насамперед відбувалось в сусідніх країнах, нове і особливе відношення до європейської культури і історії.

Нові найважливіші риси львівського модерну, модель Європи кінця XIX – початку XX століття і їх представники, архітектори, скульптори, письменники. У літературі це час процвітання естетизму, реалізму, символізму і натуралізму. В кінці XIX століття тимчасові рамки дали розвиток інтуїтивізму і послабили сили позитивізму у філософії. В історії Австро-Угорщини початку XX століття була трагічна поразка у першій світовій війні, що призвело до повного розпаду держави. Кроки до подолання суспільного соціального чи особистого кризу почалися через ігрову форму, що зображувало іронічні сцени з життя людей того часу, постмодерністський розвиток, який став курсором на шлях до кращого майбутнього.

Цей етап львівська інтелігенція бачила, як повернення до європейських цінностей: гуманізму та культурних цінностей людства. Активне засвоєння та використання національних традицій, естетики, філософії, досягнення в модерні, все це основні вектори в яких чітко познався інтегративний простір, що передбачив загибель імперії і початку нового століття і розвиток стилю. Основним стає духовна боротьба людини з містом, герой починає губитися у побутовій метушні, серед звичних реалій життя і залишає свою особистість.

Перший вектор – це інтегративність традицій в знаннях гуманітарних галузей, філософії і психології, їх розвиток.

Другий відноситься до інтегративності мистецтва усіх епох і народів. Розквіт мистецтв в цілому, а особливо літератури львівської сецесії, яка утворилась в багатонаціональній державі і розвила їх інтертекстуальний і інтермедіальний синтез: словесно-музичний, словесно-мальовничий, словесно-музично-мальовничий і вдосконалення рівню театральності, що згодом став найвищим досягнутим українською прозою і лірикою XIX століття. «Молода Муза» – це літературне товариство, що виникло в 1906 році, як механізм загальноєвропейського руху за оновлення літератури.

Як зазначали історики, однією з засад сецесійності, була спромога до сугестивності, та розкриття проблеми зв'язку музики й художнього слова. Представниками руху «Молодої Музи»: Богдан Лепкий, Михайло Яцків, Василь Пачовський, Петро Карманський, Сидір Твердохліб, Остап Луцький. Їх індуктивні методи роботи були в розумінні сутності естетичного, завдяки книгам, концертам, виставкам і іншому.

Важливою рисою сецесії було двоїствість рецесії творів мистецтва: зрозумілого традиційного і незрозумілого модерного. Основою інтегративного поля молодомузівців, було осмислення симптомів модерністського розпаду і відчуження, спектр екзистенції львівської літератури кінця XIX – початку XX століття: несправедливість, крик душі, самотність, страх перед життям, сприйняття світу як абсурдного, роздвоєння особистості, несправедливість, тривога, вплив на свідомість урбаністичного пейзажу – все це є переліком тематики, яку використовували у своїх поезіях і прозі представники львівського модернізму.

Третій вектор відноситься до гри та ігрового дискурсу, що допомогло не тільки створити свою лінію розвитку форми, але й примирити опозиційні форми мислення синтезу і розгалуження. Львівське мистецтво не обтяжене складними філософськими побудовами, воно звертає свою увагу до людини і природи. Також, культура сецесії мала в собі ігрові та театральні засади, що дало змогу митцям більше не вдаватися до стилізації, фантастики, а просто переходити в умовність.

Таким чином, можна зробити висновок, що культура львівської сецесії була інтегративна, що допомогло об'єднати факти творення і розколу в художньому мисленні у всіх видах культури і пояснити функціональну складність їх

побутування у формі опозиції, ігрового розвитку та ігрової взаємодії. Можна констатувати, що з художньої історичної точки зору проблема формування і розвитку сучасності з кінця XIX ст. досить плідно вивчається вже давно.

3.2. Архітектурна конструкція та пластичне оформлення будівель бюро Фельнера та Гельмера в Україні

Три українських міста – Чернівці, Львів та Одеса – презентують мистецькі споруди віденського архітектурного бюро.

Чернівці, аби не відстати від культурної новомодної Європи, наприкінці XIX століття почали вести роздуми про спорудження театру, щоб стати в один ряд з європейськими містами. Хоча на той час тут існував вже міський дерев'яний театр, як у багатьох країнах Європи, все починалось з нього.

Сучасний **Чернівецький музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської** був заснований у 1940 році на базі колишньої Харківського державного театру революції і мав початкову назву «Чернівецький державний український драматичний театр», а через 5 років змінив свою назву на сучасну і здобув статус «академічного».

Проте, театр у Чернівцях існував значно раніше, він з'явився з ініціативи інтелегенції, яка в 1897 році створила комітет і фонд щодо будівництва нового театру на заміну старому дерев'яному будинку. Проект нового міського театру замовили відомому на той час австрійському архітектурному бюро «Фердинанда Фельнера і Германа Готліба Гельмера», але через фінансові проблеми початок будівництва почався лише в 1904 році, але всім відоме бюро славилось швидким будівництвом, тому вже через рік театр було урочисто відкрито.

Інтер'єром та екстер'єром театру займались відомі митці. На даху театру зведений великий красивий купол, поряд з ним димохід, який згодом прикрасили гербом Чернівців.

Сама будівля яскраво зеленого кольору з синім дахом. На вході до театру по дві іонічні колони з кожного боку.

Фасад виконано у стилі бароко з окремими елементами модерну в деталях. Також в оздобленні присутні мотиви давньогрецької міфології: на головному вході, а також над вікнами, прикрашений горельєфом і скульптурами міфіч-

них героїв, а на фасаді установлені бюсти знаменитих митців різних епох: Гете, Бетховена, Шуберта, Моцарта. Через деякий час також додали бюст Тараса Шевченка і Олександра Пушкіна. Ліпнина на фасаді білого кольору, над вікнами медальйони із зображенням поетів, які тримають з обох боків дівчина поки хлопець грає на музичному інструменті.

На вході до театру по дві іонічні колони з кожного боку. В інтер'єрі будівлі багато ліпнини в стилі бароко, золотого і білого кольору. В залі театру знаходиться партер на 35 лож та амфітеатр. Всередині будівлі переважають бордові і білі кольори, які виглядають дорого і пишно. Репертуар в театрі поєднується з вистави за творами сучасних авторів та класиків літератури. На вході на честь Ольги Кобилянської встановлений постамент, який зустрічає гостей театру.

Ще один знаменитий проект бюро в Україні, який з гордістю представляє місто **Одеса – Національний академічний театр опери та балету**. З перших днів заснування міста, інтелігенція любила театри та світське життя, тому розвиток і поява Одеського національного театру було передбачуваним. Право на будівництво театр отримав в 1804 році, а вже через 5 років був збудований, але згодом згорів від пожежі. Не про яку реставрацію будівлі не було і мови, вирішили будувати все з початку.

Тому проект нового міського театру довірили знаменитим на той час архітекторам, які були в першу чергу професіоналами по пожежній безпеці, Фердинанду Фельнеру і Герману Готлібу Гельмеру. Офіційне відкриття нового театру відбулося в жовтні 1887 року. Площа сцени 500 кв.метрів.

Як і Чернівецький театр, будівля виконана в стилі віденського «бароко». На фасаді скульптурна група, як муза мелодійності – Мельпомена, бюро любило використовувати на фасадах міфічних муз. Стародавня міфологія була присутня і в скульптурній групі. На центральному вході, на постаментах височать дві скульптури: одна з них втілює Комедію, а друга Трагедію, що зустрічається в багатьох театральних проектах бюро. Також чотири бюста видатних поетів в нішах будівлі. Позолотою був не тільки прикрашений інтер'єр, але і фасад. Сама будівля оксамитового кольору з білими іонічними колонами на вході і біля вікон, поряд з ними споруду прикрашає ліпнина і музи.

Найяскравішим місцем театру є глядацький зал, наймасштабніше і пишно прикрашене місце, виконаний в стилі французького «рококо». Ліпнина з тонкою позолотою заповнює весь простір, починаючи від вестибюля і до проходів в ложі. Стеля - наче золотий купол, піднімаючи голову зачаровує ліпними прикрасами і світильниками. А також в самому центрі знаходиться старина, філігранна люстра, яка важить дві тонни. До речі, вона являється ідентичною копією старої, але набагато важче.

У жодному театрі Європи чи України немає таких вишуканих, ажурних завіс, створеними театральним художником А. Головіном. Унікальна орнаментика, вишита золотими нитками на оксамитовому тлі. Акустика в театрі настільки унікальна, що навіть не в тиші можна почути комашку. Також всередині медальйонів, які розташовані на стелі знаходяться картини художника Лефлера з творів Шекспіра: «Сон в літню ніч», «Як вам це сподобається», «Зимова казка» і «Гамлет».

Майже через 200 років снування театру у 1996 році будівлю було вирішено поставити на реставрацію, яка закінчилась у 2009 році.

Найчастішим місцем перебування бюро в Україні був Львів, там виконано п'ять вдаливих проектів, майже, як в їх рідному місті Відні. Першою з них був готель «**Жорж**», найстаріший з усіх діючих готелів країни. На початку це був готель, зведений у 1793 році. Згодом у 1861 році будівлю викупує магнат Жорж Гофман, через деякий час, в місті почали говорити «готель Жоржа» звідки й пішла його сучасна назва. Він доручив перебудову свого готелю, знаменитому бюро Фердінанда Фельнера і Германа Готліба Гельмера, було вирішено спроектувати новий вигляд готелю у неоренесансному стилі. Жорж також вирішив залучити до креслень австрійського бюро, львівського архітектора Івана Левинського і його друга Юліана Цибульського, вони перепланували і змінили план проектування.

Цікаво знати, що багато дослідників львівської архітектури і мистецтва вважають, що саме Ф. Фельнер і Г. Гельмер ніколи не приїжджали до України, а тільки відправляли свій штаб робочих архітекторів, які втілювали їх проекти в життя. Тому найчастіше за все, в джерелах зазначено бюро, але майстрами по виконанню будівель були наші архітектори.

Будівництво розпочалось в 1899 році і після реставрації і невеликої перебудови, відкриття відбулось в 1901 році. Дивовижна панорама на весь Львів, 93 номери, кав'ярня з високою кухнею, все це стало візиткою не тільки готелю, а й самого Львову. Через 30 років новий власник вирішив надбудувати ще п'ять поверхів на південному фасаді.

Також у стилі арт-деко були вирішені нові зони в готелі, читальна зона і ресторан готелю. Та згодом в 1940 році в готелі знову проводили реконструкції. Останню реконструкцію проведено в 1990-ті роки, наразі готель виглядає не так, як був збудований бюро, але деякі елементи декору і оздоблення фасаду залишили на пам'ять про їх роботу.

Також мешканці Львову розповідають, що за проектом бюро інте'єр в готелі був вишуканий. Все до самих малих деталей було дорого і красиво. Було видно перші ознаки сецесії, люстри, канделябри, керамічний камін, настінні розписи, мармурова підлога і колони, а також ліпнина. Але згодом після смерті самого власника Жоржа Гофмана, новий господар не дав цьому великої ціни. Після чого, персонал готелю і ресторану забрали всі до останнього елементи декору. Згодом їх можна було знайти в квартирах чи на ринках за смішні гроші.

На жаль, інте'єр готелю «Жорж» більше немає цієї неоренесансної краси, але нинішній власник планує реставрацію за проектами бюро з додаванням сучасних вирішень. А також за словами колишніх працівників готелю, на стінах залишилися настінні розписи, під товстим шаром штукатурки. Цегляна будівля з мансардним дахом має не менш цікаве архітектурне оздоблення. Неоренесансне вирішення з необароковою орнаментикою. Перший поверх, там де розташований вхід і вестибюль, відокремлені балконною балюстрадою. Починаючи з третього поверху, арочні вікна в обрамленнях. На фронтоні, на самій високій точці готелю — рельєф на честь його першого власника. Також поряд у нішах оточених з усіх сторін рельєфа, силуети витончених жінок, які символізують чотири сторони світу. Кожний постамент підписаний : Африка, Європа, Азія і Америка.

Також є такий факт, що жінка, яка символізує на фасаді Європу, тримає у лівій руці бюст Леонарда Марконі, скульптора, який і виконав цих прекрасних дам.

Казино Герхарда або його нинішня назва Будинок Вчених. Споруджений у 1897–1898 роках офісом Фердинанда Фельнера і Германа Готліба Гельмера. Бюро не довго роздумуючи, вирішили обрати стиль, який був визначним у всьому стилі – необараковий.

Жителі міста дали будівлі свою назву – кінський дім, тому що члени клубу входили до товариства конярства і організаторів перших кінних перегонів. Казино в той час було не тільки для гри, а також для святкувань, зустрічей, званих обідів і музичних вечорів. Через деякий час на початку Другої світової війни, казино зачинили, а німецька влада організувала тут штаб для людей, яких відправляли до Німеччини. Після закінчення війни, будівлю спочатку віддали Львівському відділенню Спілки архітекторів України, але через неналежний догляд відбулась пожежа і вони примусово покинули приміщення. Згодом будівля перейшла до міської інтелігенції, які проводили наукові вечора, займались розвитком мистецтва, а також суспільно-політичним життям міста.

Скульптурне оздоблення фасаду виконали майстри Т. Фрідль і Р. Фелькер за проектом Рудольфа Вейра. Маскарони, вазони та гірлянди – все це парадно прикрашає будівлю. Ліпнина з рослинним мотивом прикрашає вхід, балкон і вікна. Коли дивишся вгору, зачаровує лоджія, яка розташована на другому поверсі. Там знаходяться високі півциркульні арки і барокова балюстрада. Сусідні балкончики, акцентом яких стали фігури могутніх атлантів, наче тримаються тільки завдяки їх сильним плечам. Один з атлантів повернутий спиною, а інший обличчям, як алегорія переходу з XIX у XX століття. На першому поверсі, над кожним вікном встановлені медальйони гербів Волині, Поділля, Руської і Белзької земель та Речі Посполитої. Інте'єр Будинку Вчених заворожує, тут навіть проходили зйомки «Трьох мушкетерів».

Одне із самих популярних і чарівних місць у Львові вважається – парадний атриум, освітлюється він природно, через скло на стелі, знову ж таки, бо раніше освітлення було дорогим. Розкішні дерев'яні сходи, якими підіймався Д'Артаньян у фільмі. Виконані угорським скульптором, за його власним проектом. Вони додали тої пишності і масштабності інтер'єру, яку і хотіли побачити Ф. Фельнер і Г. Гельмер. У кожній залі ще залишилась розкіш тих часів: обшиті

шовком стіни, кришталеві люстри, мармуровий камін, різьблені дерев'яні меблі і велика купа дзеркал.

По-перше, це було найперша будівля у Львові, яка використовувала не газові лампи, а електричне освітлення, але гості були не раді таким технологіям. По-друге, так званою «новинкою», для гостей та членів клубу були розсувні стіни, які в будь який момент могли об'єднати або розділити приміщення залежно від потреби публіки. На другому поверсі були зали для гри і танців. Також невеличка бібліотека і зона для відпочинку.

По-третє, казино, а наразі Будинок вчених, має цікаву історію супрапорту.

Єдине полотно, яке збереглося від перших днів існування будівлі. Розказав про нього 95 річний дідусь, який свого часу працював у казино швейцаром. Під час німецької окупації він вирішив замалювати картину білою фарбою, щоб її не змогли вкрасти, і згодом через певний час розповів про це реставраторам. Вони ризикуючи своєю роботою повірили йому і дійсно розчистили вказане місце, де знайшли картину, на якій був зображений молодий цар Ф. Йосиф за дитячих літ.

На разі Будинок Вчених – це культурна спадщина України, яка не підлягає приватизації.

На вулиці Січових Стрільців у Львові, за проектом бюро знаходиться єдина в Україні найстаріша **будівля банку**, яка досі працює за призначенням. На цій вулиці згодом працювало багато фінансових установ, тому жителі міста прозвали її «львівський Волл-Стріт». Банк у Львові став визначним банком Галичини, адже на той момент мав портфель облігацій та іпотечних паперів. Завдяки чому філія банку змогла проінвестувати 48 мільйонів крон у інші акціонерні банки .

Будівля банку була збудована в стилі флорентійського ренесансу у 1897 році. Проектом будівлі займався видатний архітектор Юліана Захаревича і австрійське бюро Фельнера і Гельмера, по замовленню Австро-Угорського банку. Бюро неодноразово славилось використанням нових матеріалів і технології, які ще не були відомі іншим. Тому було вирішено зробити металеві перекриття для того, щоб була велика зона була без колон чи перегородок.

Один із скульпторів будівлі був Леонард Марконі. До речі, який вже працював з бюро над готелем «Жорж», моделі статуї чотирьох континентів і барельєф «Св. Георгій» на фасаді, були виконані вже після його смерті його тестем Антонієм Попелем.

Загальна монументальність і суворість споруди - ось, що перше кидається в очі глядачу. Оздобленням фасаду також займався Юліан Белтовський, відомий скульптор. Широкий фриз з гарних неокласичних горельєфів, на якому зображено одну молодицю, яка тримає в руці квіти і чоловіків, які наче простягають свої руки до неї, але ніяк не можуть доторкнутись. Вище роботи знаходяться ампірні пілястри.

Згодом у 1914 роках всередині приміщення була проведена реконструкція, і через три роки в стилі модернізованого неокласицизму був виконаний головний зал, вестибюль і коридор. Наразі банк успішно працює і там знаходиться філія українського «Ощадбанку».

Найцікавіша «ізіюминка» в інтер'єрі будівлі - вітражне полотно, на якому зображенна ваза з квітами. Вітраж виконаний так, щоб коли гості будівлі підіймались по сходах, поступово здійснювалось нагромадження комбінацій з декоративних елементів. Полотно нешироке, має вертикально видовжену форму. Вітраж виконаний з маленьких шматочків прямокутного молірованого безбарвного скла і має металеву окантовку. По боках вітражного скла дві кольорові полоски. В центрі роботи – ваза з жовто-червоних ромбів скла, наповнена розами червоного і рожевих кольорів, а також жовті нарциси, синій барвінок і смарагдове листя, яке наче падає з країв вази. Вікна, які розташовані на другому поверсі, поглинають в собі всі декоративні елементи двох попередніх вітражів. Вони увібрали в собі всі квіткові і кольорові елементи.

Висновки до розділу 3

Архітектурне бюро зробило великий внесок в мистецтво України, а саме головне в розвиток і появу сецесії. Завдяки бюро, стиль модерн набув нових мотивів, проявивш себе вже в нових українських реаліях. Початок доби індустріалізму створив всі передумови для виникнення і формування нового стилю та форм, що призвело до масового будівництва: банків, прибуткових будинків,

театрів, пасажів, ринків та казино. Будівлі споруджені у стилі модерн у Львові мали певні риси вдмінності, такі як – декоративність, національні мотиви і народне мистецтво. Початок існування львівської сецесії – став великим поштовхом для суспільного, економічного і мистецького розвитку.

Хоча самі Фердінанд Фельнер і Герман Голіб Гельмер не відвідували Україну вони дали змогу розвиватися в новому стилі нашим відомим скульпторам і архітекторам, таким як: Л. Марконі, А. Попель і іншим. Дякуючи їх плодотивій роботі є можливість насолоджуватись будівлями того часної сецесії і їх архітектурною конструкцією та пластичним оформленням.

На жаль, сецесія, як швидко прийшла і розвинулась, так і закінчилась, але буржуазний смак і новітні технології залишили великий слід в подальшому розвитку архітектури.

ВИСНОВКИ

Розглянувши досить великий обсяг первинної інформації, власне архітектурних пам'яток і проектів Європи і України, а також широкий спектр наукових публікацій на тему дослідження, можна дійти висновку, що мистецтво знаходить своє вираження не тільки у слові, але і через невербальні засоби, до яких відноситься мистецтво, зокрема, архітектура та скульптура.

Епоха, коли в мистецтві домінував стиль модерн, завершила певний цикл розвитку мистецтва. Але модерн, як антиеклектичний рух, спрямований на уникнення «безсмертя», не міг повністю уникнути еклектичного принципу відповідно до досягнутих художніх результатів. У певному сенсі, включаючи еклектичний початок, модерн став завершальним етапом еклектики, а еклектика, в свою чергу, підсумувала тривалий період історизму.

Але головна ідея, яку задав новий художній стиль, який повинен був створити великий, «міжнародний» стиль, була реалізована лише частково. Модерн не створював стилю в традиційному розумінні цього терміну, тобто канони, за якими повинен бути створений стилістично чистий твір, не були окреслені. А проекти, виконані в стилі модерну, зберегли різномірну еклектику. Стиль модерн мав найсерйозніший вплив на художні тенденції наступних десятиліть, зокрема, зовні протилежний йому конструктивізм і пов'язане з ним арт-деко.

У дослідженні було розглянуто особливості становлення, розвитку і впливу західноєвропейського модерну на українську художню практику і культуру повсякденного життя в межах мистецтвознавчого підходу, в контексті міжкультурної взаємодії української і західноєвропейської культур. Також було проаналізовано типологічні перетворення модерну від його виникнення і періоду розквіту до нового етапу попиту на стиль в пострадянський період нашої історії.

Крім того, проаналізовано особливості трансформації західноєвропейського мистецтва і обґрунтовано важливість стилю модерн в процесі еволюції європейського, в тому числі українського, мистецтва другої половини ХІХ – початку ХХ століття і його впливу на художню практику в пострадянський період української історії (на прикладі архітектури та скульптури).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будинок вчених по вул. Листопадового чину, 6. ЗУАП – Західноукраїнський Архітектурний Портал. Новини. URL: <https://zuap.org/archwestukr/budynok-vchenyh-po-vul-lystopadovogo-chynu-6> (дата звернення: 13.06.2022).
2. Бірюльов Ю. О. Видатний майстер львівської монументальної скульптури А. Попель. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Архітектура*. 2012. № 728. С. 190–196.
3. Бірюльов Ю. Львівська скульптура від раннього класицизму до авангардизму (середина XVIII – середина XX ст.). Львів :Апроіорі, 2015. – 528 с.
4. Бірюльов Ю. Сецесія у Львові. *lviv.ua*. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/biruliov.htm> (дата звернення: 13.06.2022).
5. Бірюльов Ю. Мистецтво Львівської сецесії. Львів :Центр Європи, 2005. – 184 с.
6. Богданова Ю. Л. Умови виникнення та розвитку модернізму у львівській архітектурі. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Архітектура*. 2012. № 728. С. 91–95.
7. Богданова Ю. Л. Стили та стилістичні спрямування в європейській та львівській архітектурі початку XX століття. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Архітектура*. 2006. № 568. С. 102–110.
8. Бюро «Фельнер & Гельмер» – австро-угорські будівельні магнати. Фотографії старого Львова. *Фотографії старого Львова*. URL: <https://photo-lviv.in.ua/byuro-felner-helmer-avstro-uhorski-budivelni-mahnaty/> (дата звернення: 13.06.2022).
9. Гройс Б. Комментарии к искусству. Москва, 2003. – 344 с.
10. Голубець О. Між свободою і тоталітаризмом. Мистецьке середовище Львова другої половини XX століття. Львів :Академ. експрес, 2001. – 176 с.
11. Городской театр. Karlovy Vary. URL: <https://www.karlovyvary.cz/ru/gorodskoy-teatr> (дата звернення: 13.06.2022).

12. Готель «Жорж» – стиль, що пройшов крізь віки. Фотографії старого Львова. *Фотографії старого Львова*. URL: <https://photo-lviv.in.ua/hotel-zhorzh-styl-scho-projshov-kriz-viky/> (дата звернення: 13.06.2022).
13. Гусар Ю. Один з авторів будови Чернівецького театру: [19 квітня – 195 років від дня народження Фердинанда Фельнера]. *Буковинське віче*. 2012. № 15 (13 квітня). С. 4.
14. Дзюбенко П. А. Декор українського архітектурного модерна в Харькове. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*. 2008, 14. С. 25–30.
15. «Жорж»: легендарний готель на березі Полтви. *КРАЙ – Краєзнавчо-туристичний портал*. URL: <http://www.kray.org.ua/13846/mandrivky/zhorzh-legendarniy-gotel-na-berezi-poltvi/> (дата звернення: 13.06.2022).
16. Жук О. К. Розвиток львівської школи архітектури у період історизму (1870–1900 рр.). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Архітектура*. 2004. № 505. С. 188–192.
17. Звід пам'яток історії та культури України. Чернівецька область : Енцикл. видання у 28-ми т. Чернівецька область / Гол. редкол. Валерій Смолій. Київ, 2020. 2207 С. 52.
18. Ивашко Ю. В. Региональная специфика и характерные особенности архитектуры модерна на Украине. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Искусствоведение*. 2014, 2: С. 120–130. Забрати, є публікація цієї авторки в Україні
19. Казанцева Т. Є. Стилiстика та дизайн масверків вікон і порталів львівських будівель XV – початку XX ст. (на основі натурних досліджень) *Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : Архітектура*. 2012. № 728. С. 221–218.
20. Мандрівка Львовом з Леонардом Марконі. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/42246> (дата звернення: 13.06.2022).
21. Міщенко І. Сецесія в мистецтві Буковини. *Студії мистецтвознавчі*. 2008. № 1 (21). С. 73–84. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43532/06-Mishchenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 13.06.2022).

22. Одеський академічний театр опери та балету. *7 чудес України*. URL: <https://7chudes.in.ua/nominaciyi/odeskyj-akademichnyj-teatr-opery-ta-baletu/> (дата звернення: 13.06.2022).
23. Івашко Ю. В. Основи стилютворення модерну в архітектурі України (кінець XIX – початок XX століття). *Сучасні проблеми архітектури та містобудування* : наук.-техн. сб. / Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. ; відп. ред. М. М. Дьомін. Київ : КНУБА, 2014. Вип. 35. С. 79–89.
24. Павлов П. Развитие образно-пластической структуры современной советской живописи. Конец 1950–1970-е годы. Москва, 1989. С. \
25. «Підпільна академія» і «Тотальний театр»: декілька поколінь львівського художнього андеграунду | Антиквар. *Антиквар*. URL: <https://antikvar.ua/pidpilna-akademiya-i-totalnij-teatr/> (дата звернення: 16.06.2022).
26. Проскуряков О. В. Принципи архітектури спілки Ф. Фельнера і Г. Гельмера і їх розвиток в Україні : автореф. дисерт. на здобуття наук. ступеня канд. архіт. : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Олексій Вікторович Проскуряков; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2009. 19 с. Бібліографія: с. 13–14.
27. Проблеми теорії і історії архітектури України 2018. Вип. 18. С. 152–158.
28. Сецесія у Львові. *Ji Magazine*. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n29texts/biruliov.htm> (дата звернення: 13.06.2022).
29. Сецесія, місто і текст. URL: <https://kazedu.com/referat/199604> (дата звернення: 13.06.2022).
30. Сільник О. І. Розвиток архітектури прибуткових будинків Львова 1772–1918 рр. : автореф. дисерт. на здобуття наук. ступеня канд архіт : 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури / Олександра Іванівна Сільник ; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2008. 20 с.
31. Смирнова О. В. Архитектурные стили как средства формирования исторических инновационных зданий и сооружений в городской среде.
32. Скляренко Г. Українське мистецтво другої половини XX століття: регіональні проблеми і загальний контекст. Київ. 2009. – 11 с.

33. *Проблемы теории и истории архитектуры Украины* : сб. научн. трудов. Вып. 16. Одесса : ОГАСА, 2016. С. 40-45.
34. Сучасні технології та методи розрахунків у будівництві. 2019. Вып. 11. С. 160–168.
35. Український модерн як архітектурний стиль. Стиль модерн у розвитку українського мистецтва. URL: <https://ua-referat.com/uploaded/55-stile-modern-u-rozvitku-ukrayinsekogo-mistectva-ukrayinseki/index1.html> (дата звернення: 13.06.2022).
36. Фельнер Фердинанд. *Мистецтво України: біогр. довідник* / за ред. А. В. Кудрицького. Київ, 1997. С. 604.
37. Фельнер і Гельмер. *Just a moment*. URL: https://uk.wikinoe.ru/wiki/fellner_&_helmer (дата звернення: 13.06.2022).
38. Халаїм Т. Архітектори ілюзій: [про Ф. Фельнера і Г. Гельмера]. *Буковинське віче*. 2001. № 74 (6 жовтня). С. 1.
39. Чепелик В. Український архітектурний модерн / Київ. нац. ун-т буд-ва і архітектури, Всеукр. фонд відтворення пам'яток історико-архітектурної спадщини ім. О. Гончара; упоряд. З. В. Мойсеєнко-Чепелик; ред. А. О. Пучков. Київ : КНУБА, 2000. 378 с.
40. Abrihan, Cristian. *Wien – Stadtbild und Schutzzonen : zeitgemäße Elemente der Schutzzonenbewertung und Erkennung als Bestandteil der Steuerung von Schutzzonen* 2015.
41. Czaja W. et al. *Siebzehn / 06-11 : die Projekte der Wohnbauvereinigung für Privatangestellte in den Jahren 2006–2011* 2011. Wohnbauvereinigung für Privatangestellte. 2011.
42. Fellner, Ferdinand, d Jüngere. *Austria-Forum*. URL: https://austria-forum.org/af/Biographien/Fellner,_Ferdinand,_d_Jüngere (date of access: 13.06.2022).
43. Fellner und Helmer - Theaterarchitekten Mitteleuropas. 1870-1920 Gerhard M. Dienes, Tina Lipsky, Cultural City Network: (Gestaltung und Durchführung), Mag. Max Aufischer, Luise Grinschgl Martina Kaltenbeck, Lektorat: Dr. Herbert Piwonka.

44. Leitner E. Stadtbaukultur durch Kulturhauptstadt : zur Rolle stadträumlicher und baukultureller Aspekte im Rahmen der Initiative Kulturhauptstadt Europas 2012.
45. Teatr im. Wilama Horzycy. *Strona główna – Spacerownik Teatralny*. URL: <http://spacerownikteatralny.pl/miasta/torun/wspolczesne/torun-teatr-im-wilama-horzycy/> (date of access: 13.06.2022).
46. The Architectural Phenomenon of Chernivtsi of the Beginning and the mid-20th-Century: F. Fellner, G. Helmer. *IOPscience*. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/1203/2/022022/meta> (date of access: 13.06.2022).
47. Theatre Database. Theatre Architecture – database, projects. URL: <https://www.theatre-architecture.eu/en/db/?theatreId=390> (date of access: 13.06.2022).

ДОДАТОК А СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АРХІТЕКТОРІВ ФЕЛЬНЕРА І ГЕЛЬМЕРА

1. Іл. 2.1. Фердинанд Фельнер. Они оставили след в истории Одессы. URL: <http://www.odessitclub.org/index.php/novosti-i-publikatsii/3681-ferdinand-felner-oni-ostavili-sled-v-istorii-odessy> (дата звернення: 13.06.2022).;
2. Іл. 2.2. Герман Готліб Гельмер. Они оставили след в истории Одессы. URL: <http://www.odessitclub.org/index.php/novosti-i-publikatsii/3681-ferdinand-felner-oni-ostavili-sled-v-istorii-odessy> (дата звернення: 13.06.2022).;
3. Іл. 2.3. Міський театр Гіссен. Описание места. URL: <https://rutraveller.ru/place/84111> (дата звернення: 13.06.2022).

4. Іл. 2.4. Гіссенський державний театр Вісбаден - Висбаден, Германия - где находится, описание, цены, фото, отзывы 2022. URL: <https://travelask.ru/questions/1085769-hessisches-staatstheater-wiesbaden> (дата звернення: 13.06.2022).
5. Іл. 2.5. Хорватський національний театр (Загреб) в Zagreb. URL: <https://uk.advisor.travel/poi/Horvatskiy-nacionalniy-teatr-Zagreb-9955> (дата звернення: 13.06.2022).
6. Іл. 2.6. Учасники проєктів Вікімедіа. Хорватський національний театр імені Івана Зайца – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хорватський_національний_театр_імені_Івана_Зайца (дата звернення: 13.06.2022).
7. Іл. 2.7. Карловарський городской театр | Karlovy Vary Region Card. *Objevujte snadněji / Karlovy Vary Region Card*. URL: <https://karlovyvarycard.cz/ru/pos-eschaemye-mesta/gorodskoy-teatr> (дата звернення: 13.06.2022).
8. Іл. 2.8. Національний театр Івана Вазова, Софія відгуки, адреса, як доїхати. URL: <https://uk.yonik.me/ivan-vazov-national-theater> (дата звернення: 13.06.2022).
9. Іл. 2.9. Национальный театр Сегеда. URL: https://hmong.ru/wiki/National_Theatre_of_Szeged (дата звернення: 13.06.2022).
10. Іл. 2.10. 10 найкрасивіших театрів Польщі. *Culture.pl*. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/10-naikrasyvishykh-teatriv-polshchi> (дата звернення: 13.06.2022).
11. Іл. 2.11. Міський театр Клагенфурту (Клагенфурт) - *ТурПравда*. URL: https://www.turpravda.ua/places/at/klagenfurt/Gorodskoj_teatr_Klagenfurta-s2204/ (дата звернення: 13.06.2022).
12. Іл. 2.12. Концертный зал Равенсбург - *NO-REGIME*. - *Main page*. URL: https://no-regime.com/ru-deru/wiki/Konzerthaus_Ravensburg (дата звернення: 13.06.2022).
13. Іл. 2.13. Цюрихський оперний театр в Zurich. *Advisor.Travel*. URL: <https://uk.advisor.travel/poi/Cyurihskiy-operniy-teatr-13143> (дата звернення: 13.06.2022).
14. Іл. 2.14. Тімішоара - дружнє місто / Місто Люблін. *lublin.eu - oficjalny portal miasta Lublin*. URL: <https://lublin.eu/ua/lublin/international-relations/partner-cities/-,9134,w.html> (дата звернення: 13.06.2022).
15. Іл. 2.15. Национальный театр им. Лучиана Благи. *placeandsee.com*. URL: <https://placeandsee.com/ru/wiki/natsionalnyi-teatr-im-luchiana-blagi> (дата звернення: 13.06.2022).

16. Іл. 2.16. TEATR IM. WILAMA HORZYCY | Spacerownik Teatralny. *Strona główna - Spacerownik Teatralny*. URL: <http://spacerownikteatralny.pl/miasta/torun/wspolczesne/torun-teatr-im-wilama-horzycy/> (date of access: 13.06.2022).
17. Іл. 2.17. Liška P. Муниципальный театр Млада-Болеслава - Один из красивейших театров Средней Чехии. *https://www.gigaplaces.com*. URL: <https://www.gigaplaces.com/ru/mesto-municipalnyjj-teatr-mlada-boleslava/> (дата звернення: 13.06.2022).
18. Іл. 2.18. Teatr Polski Bielsko-Biała. *Teatr Polski Bielsko-Biała*. URL: <https://teatr.bielsko.pl> (date of access: 13.06.2022).
19. Іл. 2.19. Autoren der Wikimedia-Projekte. Operettentheater Budapest – Wikipedia. Wikipedia – Die freie Enzyklopädie. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Operettentheater_Budapest (date of access: 16.06.2022).
20. Іл. 2.20. Державний театр Орадя (Країни, Румунія) | Puzzle Garage. *puzzle-garage.com*. URL: <https://puzzlegarage.com/puzzle/8892/?lang=uk> (дата звернення: 13.06.2022).

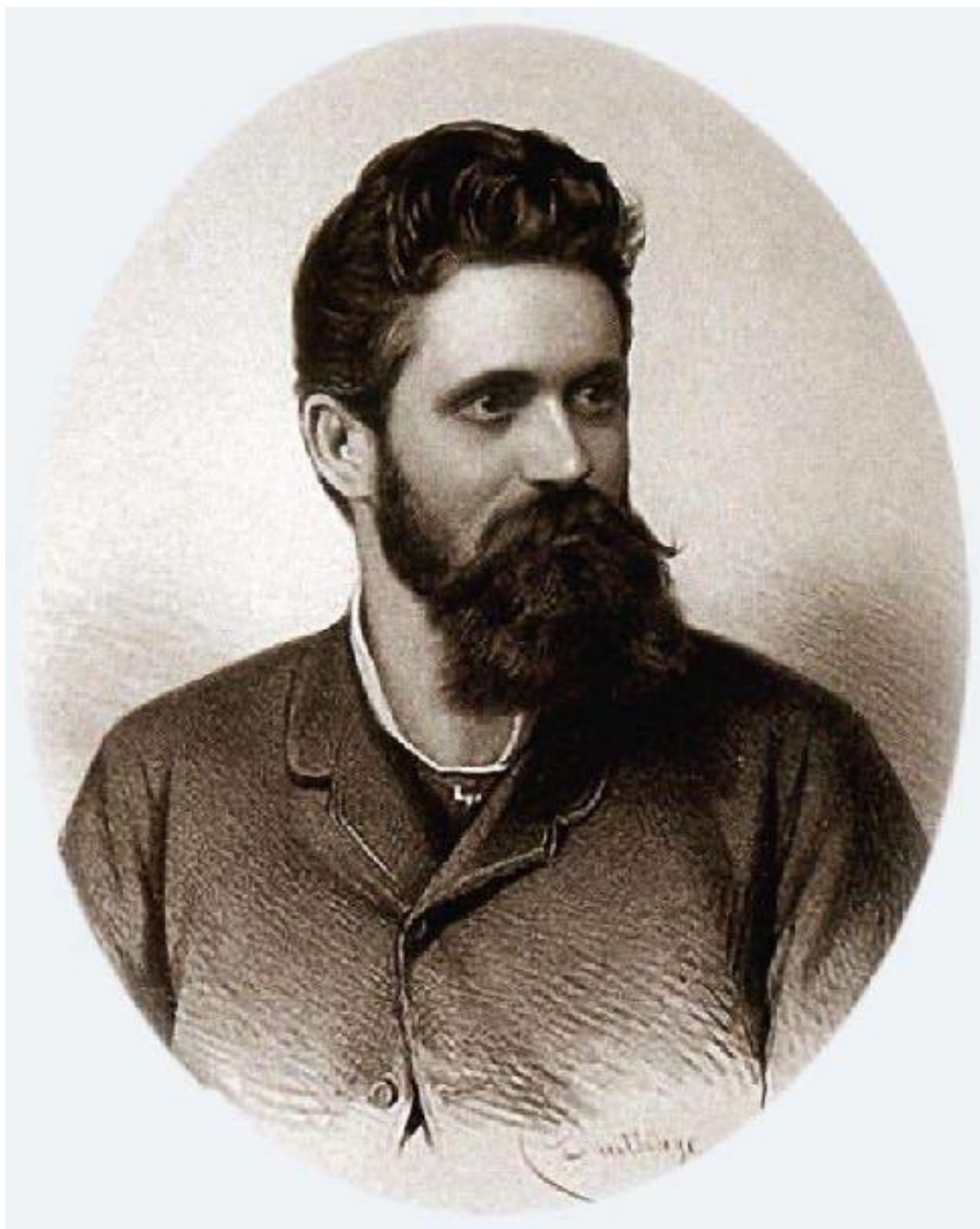
РОЗДІЛ 3. СКУЛЬПТУРНЕ ОЗДОБЛЕННЯ СПОРУД АРХІТЕКТУРНОГО БЮРО ФЕЛЬНЕРА ТА ГЕЛЬМЕРА В УКРАЇНІ

21. Іл. 3.1. Учасники проектів Вікімедіа. Жорж (готель) – Вікіпедія. Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Жорж_\(готель\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Жорж_(готель)) (дата звернення: 13.06.2022).
22. Іл. 3.2. Дім адвоката Сегалья - один з найкращих взірців львівської сецесії • Фотографії старого Львова. **Фотографії старого Львова**. URL: <https://photo-lviv.in.ua/dim-advokata-sehalya-odyn-z-najkraschyh-vzirtsiv-lvivskoji-setsesiji/> (дата звернення: 13.06.2022).
23. Іл. 3.3. Наукове товариство імені Шевченка | Інтерактивний Львів. Інтерактивний Львів. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/naukove-tovarystvo-shevchenka/> (дата звернення: 13.06.2022).
24. Іл. 3.4. Музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської, Чернівці. UA. IGoto World. com. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/1840_chernivtsi-music-and-drama-theatre.htm (дата звернення: 13.06.2022).

25. Іл. 3.5. Історія театру - Одеський національний академічний театр опери та балету. Одеський національний академічний театр опери та балету. URL: <https://operahouse.od.ua/about/history/> (дата звернення: 13.06.2022).
26. Іл. 3.6. Невідомий Львів: Казино Герхарда або Будинок вчених. Новини Львова, афіша, довідник, карта онлайн - Львів - [Vgorode.ua](https://lviv.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/308541-nevidomyi-lviv-kazyno-herkharda-abo-budynok-vchenykh). URL: https://lviv.vgorode.ua/news/dosuh_y_eda/308541-nevidomyi-lviv-kazyno-herkharda-abo-budynok-vchenykh (дата звернення: 13.06.2022).
27. Іл. 3.7. Австро-Угорський банк у Львові - найбільша фінансова установа Галичини • Фотографії старого Львова. Фотографії старого Львова. URL: <https://photo-lviv.in.ua/avstro-uhorskyj-bank-u-lvovi-najbilsha-finansova-ustanova-halychyny/> (дата звернення: 13.06.2022).
28. Іл. 3.8. Postkarte, Lemberg, 1916. Hotel Georg, Lemberg, Ukraine. Österreichische Nationalbibliothek. (Львів, 1916 рік. Готель "Жорж" Поштова листівка з фондів Австрійської Національної бібліотеки).
29. Іл. 3.9. Fellner & Helmer. *Hyperleap*. URL: https://hyperleap.com/topic/Fellner_&_Helmer (date of access: 13.06.2022).
30. 3.10. Ілю. Будинок вчених Фотографії старого Львова. *Фотографії старого Львова*. URL: <https://photo-lviv.in.ua/9-tsikavyh-faktiv-pro-budynok-vchenykh-video/> (дата звернення: 13.06.2022).

Іл. 1. Фердінанд Фельнер

Іл. 2. Герман Готліб Гельмер.

Іл. 3. Міський театр у Гіссені.

Іл. 4. Гіссенський державний театр у Вісбадені. 1894.

Ил. 5. Хорватський національний театр. 1895.

Іл. 6. Хорватський національний театр імені Івана Зайца. 1885.

Іл. 7. Карловарський Міський театр. 1884.

Іл. 8. Національний театр Івана Вазова. 1904.

Іл. 9. Національний театр Сегеда. 1883.

Іл. 10. Театр Адама Міцкевича в Цешині. 1910.

Іл. 11. Міський театр Клагенфурту. 1910.

Іл. 12. Концертна залу Равенсбург. 1897.

Іл. 13. Цюріхський оперний театр. 1891.

Іл. 14. Румунська Національна опера у Тімішоара. 1953.

Іл. 15. Національний театр імені Лучіана Благ. 1906.

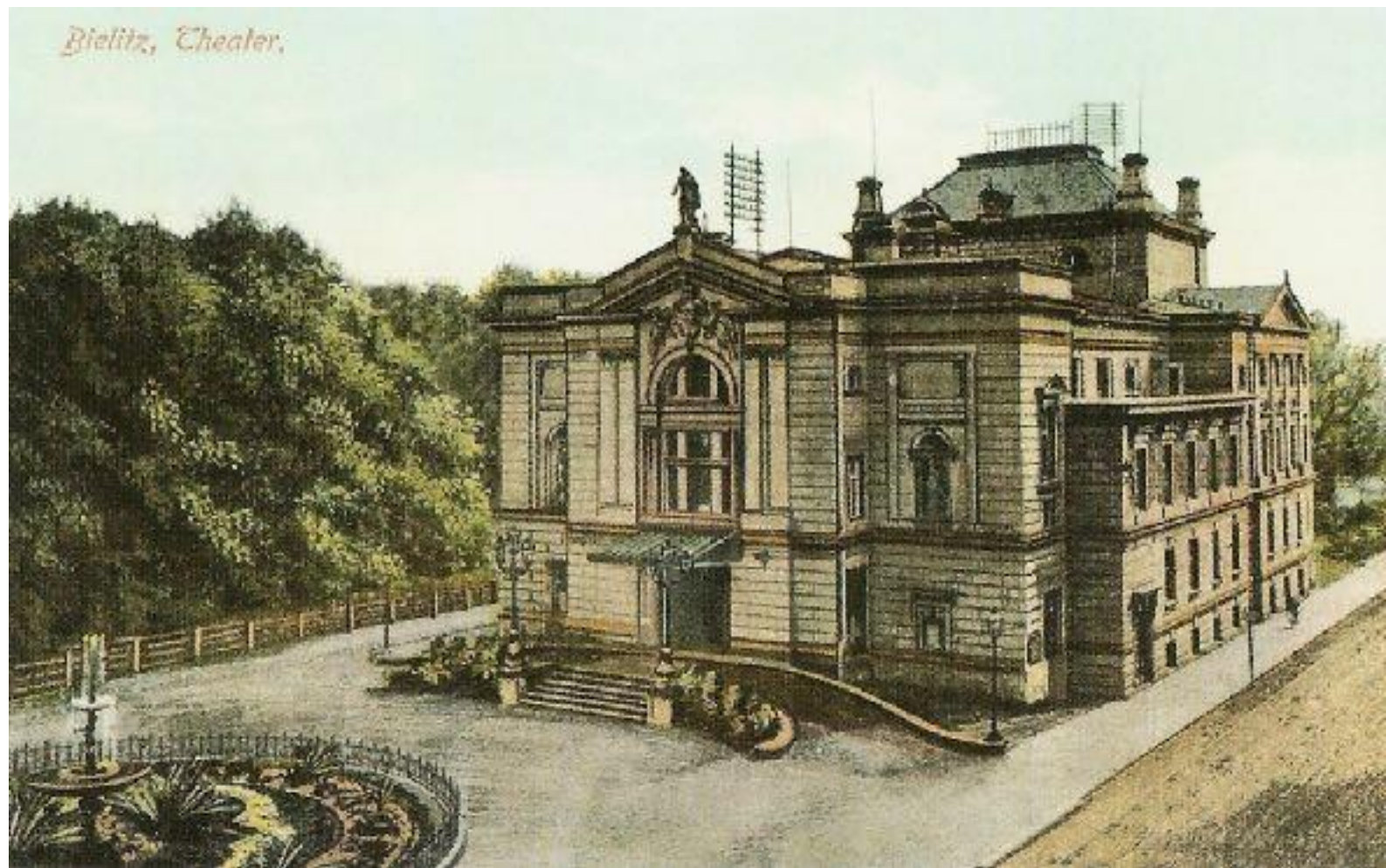

Іл. 16. Театр імені Вільяма Горжиці в Торуні. 1920.

Іл. 17. Млада-Болеславський муніципальний театр. 1909.

Bielitz, Theater.

Іл. 18. Польський театр у Бельсько-Бялі. 1890.

Ил. 19. Будапештський театр оперети. 1923.

Ил. 20. Державний театр Орадя. 1900.

Іл. 21. Готель «Жорж». 1901.

DOM DRA SEGALA WE LWOWIE,
ULICY AKADEMICKIEJ I CHOPACZYŹNY, — ARCH. MICHAŁ ULAN.

Іл. 22. Дім адвоката Сегаля. 1905.

Іл. 23. Наукове товариство імені Шевченка. 1901.

Іл. 24. Музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської. 1905.

Іл. 25. Одеський національний академічний театр опери та балету. 1887.

Іл. 26. Казино Герхарда або Будинок вчених. 1897.

Іл. 27. Австро-Угорський банк у Львові. 1891.

Lwów. Hotel Georgea. — Lemberg. Hotel Georg.

Іл. 28. Готель «Жорж». Поштова листівка з фондів Австрійської Національної бібліотеки.

Іл. 29. Оздоблення будівлі Музично-драматичного театру імені О.Кобилянської. Чернівці. 1905.

Іл. 30. Будинок Вчених. Інтер'єр. Львів, 1897.